

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут бізнесу та сучасних технологій
Форма навчання заочна
Кафедра правознавства

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____
(підпис)

Г. В. Лаврик
(ініціали, прізвище)

«___» _____ 2021 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**на тему «ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ В ГАЛУЗІ
ІНФОРМАТИЗАЦІЇ»**

*спеціальності 081 «Право»
освітня програма «Право»*

Виконавець роботи: Дорогий Ярослав Юрійович

(підпис, дата)

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Кульчій Олег Олександрович

(підпис, дата)

Рецензент: к.ю.н., Бердиченко Ірина Олегівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Полтава – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ОЗНАКИ ЕКСПЕРИМЕНТУ ЯК МЕТОДУ НАУКИ	12
1.1. Теоретико-методологічні основи експерименту	12
1.2. Поняття державно-правового експерименту	24
РОЗДІЛ 2 КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ	36
2.1. Класифікація державно-правових експериментів за суб'єктом і об'єктом ...	36
2.2. Класифікація державно-правових експериментів за правовою основою і результатом.....	46
2.3. Практичне застосування класифікації державно-правових експериментів...	50
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ПРАКТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО- ПРАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ	55
3.1. Поняття експериментально-правотворчого процесу	55
3.2. Експериментально-правотворчий процес в Україні: основні проблеми та шляхи їх вирішення	64
3.3 Аналіз прикладів практичної реалізації державно-правового експери- менту в сфері інформатизації.....	84
ВИСНОВКИ.....	96
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	99
ДОДАТОК А ПРОЕКТ ПОЛОЖЕННЯ «ПРО ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ В УКРАЇНІ»	117
ДОДАТОК Б ДОВІДКИ ПРО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ	125

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена значенням правового регулювання суспільних відносин, наявністю проблемних областей в правотворчості України, а також існуванням неефективних нормативно-правових актів, прийнятих без відповідного ступеня продуманості. З правової точки зору дану проблему можна розглядати на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Зміна напрямків суспільного і державного розвитку диктує необхідність вдосконалення існуючих засобів і методів правотворчої діяльності, спробу по-новому поглянути на можливості методу експерименту в правотворчості. При цьому слід зазначити, що згадки про метод правового експерименту у вітчизняній юридичній літературі зустрічаються досить рідко. Разом з тим питання, пов'язані з проведенням державно-правових експериментів, складні внаслідок їх неопрацьованості юридичною наукою, далеко не всі з них знайшли своє практичне вирішення, не всі вони стали предметом загальнотеоретичного або спеціального дослідження.

Інтерес до означеної теми викликаний її актуальністю не тільки в період наростань соціальних протиріч в державі, а й в період пошуку методів вдосконалення вже існуючих відносин, пов'язаних з правовим регулюванням, а також покращенням юридичного процесу в цілому.

Іншими словами, які широко використовуються в наукових працях та деяких текстах правових актів словосполучення «правовий експеримент», «правотворчий експеримент», «державний-правовий експеримент», «соціальний експеримент» вимагають наповнення їх єдиним універсальним змістом, здатним пояснити ці терміни відповідно до конкретних правових

норм, управлінських актів державних органів, органів місцевого самоврядування, а також до інших реалій юридичної практики.

Слід зазначити, що в працях із загальної теорії держави і права означена тема державно-правового експерименту розробляється недостатньо послідовно. Як відомо, при відсутності загальнотеоретичних підстав неможливо визначити напрям досліджень у галузі юридичної науки і сконструювати механізм правового регулювання суспільних відносин у зазначеній галузі. При цьому класичні теоретико-методологічні підходи до осмислення процесу правового експерименту як методу науки не завжди дозволяють сформулювати стрункі теоретичні моделі і процес експериментального впливу на правові норми з метою вдосконалення законодавства.

Необхідно відзначити, що в даний момент державно-правовий експеримент активно використовується як компонент правотворчого процесу. Також зауважимо, що тема правотворчості завжди займала важливе місце в теорії права. При розгляді державно-правового експерименту як елемента процесу підготовки до прийняття нормативних правових актів *планування* правотворчої діяльності на різних її стадіях набуває все більш важливої ролі в забезпеченні ефективного та своєчасного правового регулювання суспільного життя.

Відзначимо, що питання вдосконалення процесу підготовки нормативних правових актів не раз розглядалися в наукових дослідженнях, при цьому інтерес до цієї теми зростає в періоди модернізації системи законодавства держави. Однак якщо загальна ідея в правотворчості розроблена в достатній мірі, то нормативна регламентація механізму державно-правового експерименту ще вимагає додаткового вдосконалення.

Все сказане обумовлює актуальність даної теми представленої магістерської роботи.

Ступінь наукової розробленості теми. Сучасний стан наукових досліджень в області державно-правового експерименту характеризується наявністю недостатньої уваги до правової регламентації проведення експерименту, а також відсутністю системних досліджень в області включення такого експерименту в правові акти нормативного, а також ненормативного характеру. При цьому сучасні експерименти в області права, перш за все, мають на меті сприяти вдосконаленню вже готових правових рішень.

Загальні фундаментальні питання експериментального методу в державному регулюванні знайшли відображення в дослідженнях А. І. Абрамової, І. Ф. Бутко, Е. Л. Воронова, В. В. Глазиріна, В. М. Горшенєва, Б. В. Дрейшева, М. І. Клеандрова, Н. І. Клейн, Н. В. Осипова, В. А. Пертцкі, І. В. Предеїн, В. Ф. Прозорова, В. Ф. Рафініуса, Р. А. Сафарова, В. Е. Фетізова, А. Ф. Шелухіна та інших. При цьому необхідно відзначити, що наукового дослідження, яке містить повне і всебічне дослідження теми державно-правового експерименту на сучасному етапі знайти не вдалося. Зазначені вище автори лише вказують на існування експериментального методу в державному регулюванні, звертаючись до деяких його питань як до чогось зрозумілого, що не вимагає додаткових пояснень. Більш того, в роботах зазначених авторів не розкриті базові проблеми, які виникають при експериментально-правотворчій діяльності, а також пропозицій щодо їх вирішення.

Із зарубіжних авторів заслуговують на увагу праці М. Гравітц, Р. Давида, Ж. Карбоньє, Д. Кемпбела, Р. Лукіча, А. Нашіц, Н. Неновськи, А. Подгурецького, Р. Пенто, Б. Спасова, С. Camerer, А. Ichino, М. D. Grmek, Е. Talley, F. Toivo.

Роботи зазначених наукових діячів, а також зроблені ними висновки, враховувалися в цьому дослідженні. Однак в той же час магістрант прийшов до висновку, що в сучасній Україні відсутнє комплексне теоретичне

дослідження правотворчих експериментів, а також бракує практики, при якій особам, які здійснюють експериментальну діяльність, пропонуються рекомендації щодо поліпшення процесу її проведення; аналізу основних проблем в цій галузі. Існуюча натеper в Україні методика державно-правового експерименту потребує доопрацювання, а в деяких випадках і практика її використання в правозастосовчій діяльності.

В цілому, характеризуючи теоретичну розробленість проблематики державно-правового експерименту, можна відзначити, що так чи інакше багато авторів визнають ефективність і затребуваність даного методу пізнання правової дійсності, а також його використання як законодавцем, так і правозастосовувачем, однак монографічного дослідження, що охоплює державно-правовий експеримент на сучасній стадії розвитку законодавства України, не існує.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при організації, проведенні та підбитті підсумків державно-правових експериментів.

Предметом дослідження є державно-правовий експеримент, його поняття, класифікація, практика організації та проведення державно-правових експериментів в сфері інформатизації в сучасній Україні, а також проблеми підвищення їх ефективності.

Мета дослідження. Новизна і нерозробленість проблем державно-правового експерименту в сучасній Україні визначили мету цього дослідження, яка полягає в комплексному, системному вивченні даного правового явища з висвітленням проблемних областей при експериментальному методі дослідження з варіантами їх вирішення, в тому числі впорядкування експериментальної діяльності в праві в цілому, і в правотворчості зокрема, з прагненням розробки і впровадження комплексних теоретичних і практичних

рекомендацій для органів влади, до компетенції яких входить підготовка, проведення та підбиття підсумків державно-правових експериментів.

Вищевказана мета обумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

- визначити юридичну природу державно-правового експерименту, його зміст, структуру, функції та принципи реалізації, а також особливості його імплементації на сучасному етапі розвитку нашої держави;
- проаналізувати правові акти нормативного та ненормативного характеру, які регламентують порядок організації та проведення державно-правових експериментів;
- виявити закономірності генезису і функціонування експериментальної правотворчої діяльності;
- провести аналіз дотримання і виконання на практиці наукових вимог до організації та проведення державно-правових експериментів;
- системно проаналізувати і виявити помилки при регулюванні правовідносин, що виникають у зв'язку з проведенням державно-правових експериментів;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в області правотворчого експериментування.

Методологічна основа дослідження. Для досягнення поставленої мети і розв'язання завдань магістрантом використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи пізнання.

Дослідження ґрунтується на діалектичному підході до пізнання об'єктивної дійсності, який визначає теоретико-методологічні аспекти пізнання державно-правового експерименту. Для виявлення природи експериментально-правотворчого процесу використовувалися наявні в філософії уявлення про поняття «процес», а також визначення юриспруденції, що стосуються юридичного процесу.

Автором застосовувалися такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, узагальнення, абстрагування, екстраполяція, системний, герменевтичний, феноменологічний підходи й інші.

Так, за допомогою методу синтезу проведено співвідношення наукового експерименту, соціального експерименту, правового експерименту з державно-правовим експериментом, що дозволило дати характеристику шуканого визначення в правовому аспекті. Метод екстраполяції використовувався при дослідженні змісту різного роду експериментів та можливості поширення встановлених ознак, функцій при формуванні ознак та функцій поняття «державно-правовий експеримент». Системний метод покладено в основу дослідження державно-правових експериментів в компонентах правової системи України. Герменевтичний метод використаний в ході інтерпретації текстів інформаційних джерел, що використовувалися при написанні магістерської роботи. Феноменологічний підхід використано при послідовному, аналітичному процесі виявленні сутності деяких наведених в роботі визначень та понять шляхом аналізу окремих ознак. Серед спеціальних юридичних методів пізнання, які застосовувались в роботі, слід вказати формально-юридичний (визначення форми державно-правового експерименту через зміст поняття), структурно-функціональний (дослідження окремих елементів державно-правового експерименту та визначення його місця в системі права), історико-правовий (дослідження поняття правового експерименту шляхом аналізу його еволюційного розвитку), порівняльно-правовий (дослідження поняття «державно-правовий експеримент» шляхом зіставлення з іншими видами експериментів та схожими поняттями в інших системах права), метод тлумачення права (тлумачення правових понять з метою їх подальшого практичного використання) та інші.

Робота проводилася з використанням автоматизованих інформаційно-пошукових систем, а також інформаційної мережі Інтернет.

Наукова новизна дослідження визначається поставленими вище завданнями і метою дослідження. Особливу увагу автор приділяв найбільш актуальним проблемам в теорії і практиці методу державно-правового експерименту, а також чинному стану законодавства в області державно-правового експерименту.

У магістерській роботі на основі узагальнення наявних досліджень, аналізу нормативно-правових джерел та вивчення опублікованих документів були розширені наукові знання про правове регулювання питань організації державно-правового експерименту. Результати дослідження сприяють розгляду наукової проблеми, що має важливе пізнавальне, соціо-культурне, а також прикладне значення.

Автором зроблено спробу визначити місце державно-правового експерименту в системі інших експериментів, описані деякі закономірності експериментальної правотворчої діяльності. Пропонуючи розподіл державно-правових експериментів на види відповідно до чотирьох його елементів: суб'єкт державно-правового експерименту; об'єкт державно-правового експерименту; правова підстава державно-правового експерименту; результат державно-правового експерименту, магістрант сформулював низку положень, висновків і пропозицій, нових у концептуальному плані та важливих для юридичної практики щодо класифікації даного правового явища. Автор позначив і описав основні проблеми експериментально-правотворчого процесу в Україні на сучасному етапі і запропонував можливі шляхи їх вирішення, що є не тільки актуальним і новим, а й необхідним для вдосконалення системи права в цілому. Запропоновано проект правового акту, а саме Положення «Про загальні принципи організації та проведення державно-правових експериментів в

Україні», з метою вдосконалення експериментально-правового процесу в Україні.

Теоретична і практична значущість роботи. Дана робота може виступати в якості основи дослідження державно-правових експериментів в праві України. Висновки і рекомендації дослідження можуть бути використані при розробці законодавчих та інших правових актів у галузі правотворчості, при розробці проекту Положення «Про загальні принципи організації та проведення державно-правових експериментів в Україні». Магістерське дослідження містить практичні рекомендації та матеріали по плануванню, проведенню і підведенню підсумків державно-правових експериментів в сфері інформатизації, які будуть корисні для теоретичного дослідження, а також у правозастосовчій практиці.

Апробація результатів дослідження. Висновки та основні положення роботи знайшли відображення в 2 колективних монографіях.

Крім того, проект розробленого правового акту – Положення «Про загальні принципи організації та проведення державно-правових експериментів в Україні» - направлений на розгляд в Міністерство цифрової трансформації, як основному ініціатору експериментальних проектів в сфері інформатизації.

Структура роботи обумовлена метою і логікою дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і переліку використаних джерел, а також додатків.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ОЗНАКИ ЕКСПЕРИМЕНТУ ЯК МЕТОДУ НАУКИ

1.1. Теоретико-методологічні основи експерименту

Теорія держави і права існує та розвивається як один з найважливіших компонентів складної та цілісної системи знань про суспільство. Як наука, вона має на меті одержання, оновлення та поглиблення узагальнених, достовірних знань про державу і право, прагне пізнати стійкі, глибинні зв'язки державно-правового життя.

Будучи фундаментальною наукою, теорія держави і права виконує по відношенню до галузевих юридичних наук методологічну функцію, проявляється як теоретичний фундамент, задаючи галузевим юридичним наукам певну логічну і теоретичну цілісність. Узагальнюючи державно-правову практику, теорія держави і права формулює ідеї та висновки, що мають важливе значення для юриспруденції в цілому. Її категорії, принципи, ідеї і висновки є відправним началом для галузевих і спеціальних юридичних наук.

При цьому слід зазначити, що право регулює суспільні відносини в усіх областях людської діяльності, різних суб'єктів права, з найрізноманітніших фактичних підстав, при будь-яких обставинах. У той же час, для врегулювання правом галузі суспільних відносин необхідний добре розроблений механізм отримання знань про ефективність діючих, а ще важливіше – майбутніх норм, про їх життєздатність, про ті методи, які можуть дати істинні знання про предмет правового дослідження.

Методологічна функція теорії держави і права виражається в визначенні підходів до вивчення державно-правових явищ, у використанні системної сукупності особливих прийомів, способів дослідження загальних закономірностей, виникнення, функціонування і розвитку державних і правових явищ. Правильна методологія – умова успішного наукового пошуку.

Знання про методологію теорії держави і права є актуальними на сьогоднішній день, тому що нерозривно пов'язані з з'ясуванням характерних рис, особливостей дисципліни теорії держави і права. Розгляд методів теорії держави і права є корисним, тому що це дослідження дозволяє: визначити зміст науки; сформулювати завдання і напрямки дослідження конкретних методів науки; сконцентрувати наукові сили на важливих областях з метою досягнення поставлених завдань; виявити найбільш дієві засоби для розвитку права.

В цьому розділі поставлено за мету розглянути поняття, сутність і ознаки експерименту як наукового методу, при цьому будуть висвітлені питання, однозначної відповіді на які на даний час наука теорії держави і права не має.

Для з'ясування поняття, сутності та ознак державно-правового експерименту, перш за все, необхідно розглянути основи експерименту як такого, його співвідношення з іншими видами експерименту, в тому числі на різних позиціях його застосування.

Одним з найбільш дієвих засобів пізнання є експеримент. У соціальних науках використовується соціальний експеримент. Сучасна юридична наука використовує правовий експеримент, а також правотворчий експеримент. Однак до теперішнього часу не вдалося знайти жодного дослідження про сутність і співвідношення різних видів експериментів.

Перш за все необхідно розглянути експеримент як метод науки.

Наука являє собою одну з найбільш динамічних частин людської культури, разом з розвитком науки змінюються і засоби пізнання. Методологія,

з позиції свого роду розвідувальної науки, повинна відстежувати ці зміни і прагнути передбачати їх. Особливе значення в цьому плані має вивчення експериментального методу, роль якого в науковому пізнанні неможливо переоцінити.

Тлумачні словники під редакцією Т. Ф. Єфремової [1], О. С. Мельничука [2], в цілому, надають наступну етимологію слова «експеримент» - від латинського «expenmentum» - «проба, досвід, практика», з «experiri» - «пробувати, відчувати», далі з «ex»-«з, поза», з праїндоевропейської «-eghs»-«поза», +periri «зазнати, випробувати», далі з праїндоевропейської «-per-» - «вести, проводити».

З'ясувавши етимологію слова «експеримент», необхідно визначити його зміст. Зазначені вище тлумачні словники, в цілому, також надають подібне семантичне значення слова експеримент, визначаючи його як рід досвіду, який має цілеспрямований дослідний характер і проводиться в штучних, відтворюваних умовах шляхом їх контрольованої зміни або як науково-поставлений дослід, спостереження досліджуваного явища в фіксованих умовах.

Хорватський філософ М. Д. Грмек під експериментом розуміє процедуру пізнання дійсності, що проводиться, перш за все, в контрольованих і керованих умовах [3]. Крім того, автор вказує на те, що ця процедура передбачає, що дослідник заздалегідь уявив собі теоретичну проблему, яка вимагає вирішення експериментальним шляхом, і що найважливішою процесуальною складовою експерименту має бути встановлення кількісних відношень між змінними.

Заслуговує на увагу розгляд області дії експерименту як методу науки, який поєднує в собі практичну і пізнавальну діяльність. Він включає ознаки чуттєвого і раціонального, емпіричного і теоретичного, об'єктивного і суб'єктивного. Експериментування як процес містить в собі ознаки різних

сторін пізнавальної діяльності. У зв'язку з цим виникає певна неоднозначність в розумінні природи експериментування.

Перш за все зазначимо, що експеримент, безсумнівно, має спільні риси з практикою. З цього випливає, що експеримент, за своєю сутністю, є цілеспрямованою діяльністю людей. Однак розглядати експеримент тільки з точки зору практичної його складової буде невірним, а також необґрунтовано обмеженим. Слід звернути увагу на той факт, що експеримент служить все ж таки методом пізнання або володіє гносеологічними функціями. Пізнавальні функції експерименту представляють собою прогностичну функцію, яка дозволяє спрогнозувати розвиток подій; аналітичну функцію, яка полягає в розгляді окремих складових частин науки з точки зору проведення експерименту; етіологічну функцію, або пояснювальну функцію, яка дозволяє з'ясувати, як і чому буде протікати той чи інший процес на основі висновків, отриманих при експериментуванні.

Далі слід зазначити, що експеримент не виключає і операцій логічного характеру. Ці риси зближують його з іншими формами теоретичної діяльності, наприклад, зі спостереженням, під яким розуміється планомірне і цілеспрямоване фіксування фактів в природних умовах, або збір первинної та вторинної інформації про досліджуваний об'єкт шляхом цілеспрямованого, організованого, безпосереднього сприйняття і прямої фіксації явищ і процесів [4].

Таким чином, сутність експерименту полягає в тому, що в ньому поєднуються прийоми практичного, чуттєвого і раціонального пізнання. З наведеного висновуємо те, що в пізнавальному процесі експерименту здійснюється складна система взаємодій. При цьому елементи процесу пізнання зазнають впливу навколишнього середовища, а на дослідника впливають в тому числі і різні складові суспільства: люди, що становлять матеріальне тіло

суспільства; соціальна система, яка визначає взаємодію людей; культура, яка є результатом взаємодії людей [5]. Аналіз цих сторін і дозволяє розкрити природу експерименту як наукового методу.

Різні автори приділяли велику увагу експериментальному методу в своїх працях. Так, Іммануїл Кант вважав свою «Критику чистого розуму» філософською рефлексією експериментуючого пізнання і бачив своє завдання в «поширенні експериментального методу на метафізику» [6]. А. В. Ахутін вказував, що будь-який досвід має сенс свідчення, засвідчення або спростування тільки тому, що фрагментарно виявляє певний образ світу в цілому, передбачуваний певною формою конструктивної думки, що погляд у теоретично-орієнтованому досвіді стає розуміючим поглядом, а образ цілого набуває видимість [7].

Що стосується теми дослідження, вважаю, що в області права не можна розглядати еволюцію світогляду – теоретично, у відриві від законодавчої і правозастосовчої практики. З огляду на особливу природу права, в якому теорія і практика знаходяться в тісному взаємозв'язку [8] при виникненні нерозв'язних питань зміна теоретичних основ абсолютно необхідна. При цьому слід враховувати одну з особливостей права, на яку вказує ряд вчених – консерватизм права [9]. У зв'язку з цим слід звернути увагу на можливість тимчасового запізнювання в зазначеній галузі: за зміною ситуації в суспільстві, економіці і культурі спочатку зазвичай йдуть зміни на рівні недержавного права – права, що виходить від міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій та інших подібних до них недержавних інститутів [10], і тільки потім, після тривалих дебатів в академічному середовищі і зміни відповідної позиції в політичних колах, зміни приходять також і в законодавство. Ухвалення закону з великою кількістю нововведень ніколи не могло б відбутися, якби певна частина наукового співтовариства не взяла на себе

ініціативу апробувати новий теоретичний підхід, при цьому використання правового експерименту – методу, що представляє собою перевірку припущення правового характеру, в даному випадку також представляється можливим, а в деяких випадках необхідним.

Провідний європейський філософ двадцятого століття Карл Поппер одну з основних ідей сформулював в роботі «Відкрите суспільство і його вороги» [11]. У зазначеній науковій праці автор писав, що наука прогресує шляхом проб і помилок [11]. К. Поппер сформулював критерій, який встановлює, що наукова теорія повинна бути потенційно спростовною, інакше фальсифіковна. Автор пояснював, що не можна придумати дослід, в результаті якого гіпотеза може виявитися невірною.

Автор вважав, що оскільки наші знання про світ ґрунтуються виключно на досвіді, то знання ніколи не бувають повністю вірними. Тому будь-які теорії, отримані на основі цих знань, поділяються рівно на дві категорії: вже спростовані або ще не спростовані. А якщо якусь теорію немає потенційної можливості спростувати, наприклад неможливо провести експеримент з перевірки теорії, то це означає, що теорія не має ніякої практичної цінності з огляду на те, що ґрунтується не на поширенні досвіду, а на взятих припущеннях.

Стосовно до нашого дослідження, використовуючи ідеї К. Поппера, слід враховувати, що здійснити правовий експеримент, який однозначно підтверджує правову гіпотезу, є складним, зважаючи на встановлений критерій фальсифікації, в якому чільне місце відведено ознаці конструктивності. Критерій фальсифікації дозволить визначити перспективи й спланувати експеримент, який дасть відповідь, яка саме теорія вірна, і повністю виключити невірну гіпотезу з розуміння світу.

Під експериментом в гуманітарних науках розуміють метод пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах досліджуються явища дійсності [12]. Друга точка зору щодо соціального експерименту описує його як емпіричні дослідження, з допомогою яких шляхом планомірного управління умовами науково перевіряються гіпотези про причинні зв'язки явищ [13]. При використанні експериментального методу представляється спірним недооцінювати значення понять, теоретичних узагальнень при вивченні окремих фактів чи явищ, у зв'язку з чим розглядати експеримент тільки як емпіричні дослідження означає тлумачити його не виправдано вузько.

На підставі викладеного, з урахуванням зазначених підходів, а також їх впливу один на одного, видається обґрунтованим твердження, що різне праворозуміння має великий вплив на розгляд експерименту як методу науки: при розгляді складової об'єкта експерименту стане можливим визначити його підпорядкованість законам синергетики; різне праворозуміння дозволить описати реальні, а не абстрактно-схематичні механізми функціонування і розвитку суспільних відносин, а суб'єкту експериментальної діяльності буде неможливо обґрунтувати свою діяльність на основі інших, не юридичних наук, таких як, наприклад, філософія і соціологія.

Щодо визначення правового експерименту існує ряд думок, які будуть розглянуті нижче.

Перш за все зазначимо, що в переважній більшості випадків, де є право, можливе здійснення правового експерименту. Безсумнівно, правові норми не просто розкривають зміст правового експерименту, а є його одним з головних елементів, свого роду «несучою конструкцією всієї експериментальної моделі».

Одні автори вказують, що експеримент в області держави і права є навмисною зміною в системі правового порядку, що робиться в обмеженому

просторі і часі в сфері правових відносин з метою перевірки гіпотези щодо ролі нових державно-правових форм у розвитку даних суспільних відносин [14].

У підручнику під редакцією В. Н. Кудрявцева, В. І. Никитинського, І. С. Самощенко зазначено, що правовий експеримент має пізнавальний характер, що полягає в перевірці моделей майбутніх правових норм [15]. Погодимось з даною думкою з огляду на те, що спрямованість на пізнання не тільки найважливіша функція правового експерименту, але і його невід'ємна властивість. При цьому об'єктом пізнання є гіпотеза про ефективність, корисність і економічність експериментальних правових норм.

О. В. Смірнов вказує, що правовий експеримент полягає в повній відмові від правового регулювання певних суспільних відносин і заміни його іншими формами громадського регулювання [16]. Однак представляється помилковим розглядати правовий експеримент в такому вузькому сенсі. Незрозумілим видається те, для чого в своєму визначенні автор вказав на повну відмову від правового регулювання певних суспільних відносин. Адже проведення правового експерименту можливо і з використанням правового припущення, при якому можуть досліджуватися лише частини правовідносин без повної заміни іншими формами суспільного регулювання, у зв'язку з цим таке твердження видається необачним.

А. А. Максуров вказує, що правовий експеримент, як метод вивчення ефективності координаційної практики, є перевіркою упродовж певного періоду результатів будь-якої координаційної практики, що проводиться на дослідних об'єктах у конкретному органі і в спеціально створених для цього умовах з метою вдосконалення правового регулювання суспільних відносин [17]. У даному визначенні вказано на розгляд правового експерименту з точки зору його практичної складової.

Також правовий експеримент можливо розглянути як одну з форм моніторингу нормативних актів. Під моніторингом правових актів в даному випадку розуміється наукова і методологічно обґрунтована система комплексної оцінки форм, змісту і реалізації нормативних актів, що діє на плановій основі та включає в себе спостереження, отримання різних видів інформації, що забезпечують правотворчий процес, аналіз, тренінги, прогнози й інші функції, з метою підвищення ефективності нормативних актів [18]. Інший підхід розглядає правовий моніторинг як методологічно-обґрунтовану комплексну систематичну діяльність уповноважених суб'єктів щодо спостереження, аналізу, оцінки якості правових норм і практики застосування на предмет досягнення закладених у них цілей і планованих результатів правового регулювання суспільних відносин, а також щодо прогнозування шляхів удосконалення нормотворчої і правозастосовчої діяльності.

Іноді під правовим експериментом розуміється те, що доречніше визначити як «емпіричні проби» [19]. Такого роду спроби потенційно менш ефективні в порівнянні з правовими експериментами, хоча і здатні давати позитивні результати. При цьому хотілося б відзначити, що подібне вільне вживання цього терміну, як вказується в літературі [20], дискредитує поняття «правового експерименту», служить справедливим приводом для критики [21].

Законодавчий експеримент – натурний соціальний експеримент інноваційної спрямованості, який являє собою дослідну перевірку в природних умовах ефективності дії експериментальних правових норм, які в якості контрольованого експериментального чинника вводяться на певний період у зоні експерименту. З даної дефініції випливає, що терміни законодавчий і соціальний вживаються як синоніми. При цьому відзначимо, що в класичному розумінні «законодавчий» є похідним від терміну «законодавство» – це вся сукупність законів, що діють у країні [22], тоді як «соціальний» – значить

пов'язаний з життям людей в суспільстві, їх відносинами в суспільстві або до суспільства, інакше – громадський [23], з цієї причини ототожнювати ці поняття не вбачається доречним.

Правовий експеримент - це експеримент, в якому в якості експериментального фактору виступає правова норма. В правовому експерименті або перевіряється ефективність вже діючої норми, або прогнозується ефективність правової новели, яка готується до впровадження [24].

Вважаємо, що найбільш вдала дефініція правового експерименту вказана у науковій роботі під редакцією В. І. Никитинського, І. С. Самощенко, які визначають правовий експеримент як організовану компетентним правотворчим органом апробацію передбачуваних законодавчих нововведень у обмеженому масштабі для перевірки ефективності, корисності і економічності експериментальних правових норм і відпрацювання оптимальних варіантів майбутніх правотворчих рішень загальної дії [25].

Правовий експеримент дозволяє уникнути правотворчих помилок, які можуть призвести до серйозних негативних соціально-економічних наслідків, вибрати найбільш перспективний варіант правового рішення. Ю.Г. Арзамас, Я.Е. Наконечний відзначають, що проведений експеримент допомагає швидко і наочно показати всі наявні плюси і мінуси підготовленого законопроекту або іншого нормативного документа [26].

Магістрант погоджується з тим, що правовий експеримент є різновидом експерименту соціального [27], до числа авторів, які згодні з цією точкою зору, також належить В. Н. Дубовицький [28]. В якості доведення викладеного вище твердження відзначимо, що соціологія складається з різних розділів, у тому числі соціології права, під якою розуміють галузь соціології, що вивчає взаємодію інституту права з іншими соціальними інститутами.

У літературі вказується, що в ході правового експерименту в контрольованих умовах відбувається своєрідне тестування експериментальних правових норм або соціально-правових інститутів з метою перевірки або підтвердження гіпотези про їхню ефективність, корисність і економічність, а також виявлення інших ефектів від їхньої дії. Специфікою правового експерименту як виду соціального експерименту є те, що при його проведенні розглядається питання про ефективність тих чи інших експериментальних правових норм на основі розгляду практики їх впровадження в обмеженому масштабі.

При дослідженні поняття «правового експерименту» вважаємо за необхідне означити причини проведення правового експерименту, згадки про які в доктрині знайти не вдалося. Перш за все, до причин проведення правових експериментів слід відносити недостатність достовірної інформації для передбачення наслідків прийняття тих чи інших правових рішень, для визначення найбільш ефективного правового регулювання з декількох розглянутих варіантів, труднощі в оцінці їх ефективності, корисності і економічності дії намічених законодавчих новел, що, звичайно, обумовлює специфіку мети правового експерименту. При цьому мета, як філософська категорія, – це ідеальний або реальний предмет свідомого чи несвідомого прагнення суб'єкта; фінальний результат, на який спрямований процес [29]. Мету правового експерименту слід розглядати як визначений компетентним суб'єктом ідеальний результат, для досягнення якого зазначений експеримент організується і проводиться. Кожен правовий експеримент має свою конкретну мету, саме вона, як справедливо відзначає В. Н. Єльцов [30], є критерієм ефективності даного правового експерименту.

В юридичній літературі обґрунтовується відмінність між правовим експериментом і правотворчістю [31]. Аналіз нормативно-правових актів

суб'єктів правотворчості України показав, що в більшості з них закріплені планові основи правопідготовчої діяльності органів державної влади. У той же час, організаційне і правове закріплення процесу планування не отримало свого розвитку. При цьому в юридичній літературі під плануванням законодавчої діяльності прийнято розуміти діяльність щодо формування програми внесення, розгляду, прийняття і схвалення проектів законів. Планування законодавчої діяльності можна також визначити як діяльність уповноважених органів парламенту, яка забезпечує досягнення довгострокових цілей і пріоритетів розвитку законодавства і пов'язану з встановленням порядку і черговості розгляду законопроектів і прийняття законів. Планування – це одна з функцій управління, одна з форм впровадження наукових основ у законодавчу діяльність, що сприяє підвищенню ефективності законодавства.

У зв'язку з тим, що держава гарантує рівність прав і свобод людини і громадянина незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак згідно ст. 24 Конституції України [32], можна припустити, що правові експерименти неприпустимі, оскільки певною мірою порушують право на рівність осіб, залучених до експерименту, по відношенню до осіб, які не беруть участі в експерименті. Однак автор погоджується з думкою італійського правознавця [33] відносно того, що при дотриманні умов розумності, ґрунтуючись на законі, такі експерименти не порушують конституційний принцип рівності громадян перед законом.

З урахуванням вищевикладеного видається можливим дати наступне визначення видів експерименту.

Науковий експеримент – пізнавальна процедура; рід досліджу, який має цілеспрямований дослідний характер, що проводиться з метою отримання знань

при вивченні змін стану спостережуваного об'єкта в залежності від штучних, відтворюваних, точно фіксованих змін умов. Під *уявним експериментом* слід розуміти діяльність в області свідомості, що проводиться над ідеальними об'єктами з метою отримання знань щодо предмета дослідження. *Соціальний експеримент* визначимо як метод пізнання і вдосконалення соціальних систем, який реалізується за допомогою цілеспрямованої зміни умов їх функціонування в обмеженій області з метою вивчення поведінки суспільства в залежності від зміни умов.

Правовий експеримент слід розглядати як метод перевірки протягом певного періоду припущення правового характеру в спеціально створених для цього умовах з метою отримання знання про об'єкт в залежності від штучних, відтворюваних мінливих обставин.

В результаті розгляду зазначених вище видів експериментів, їхнього детермінування, виділення найбільш яскравих їхніх ознак можна перейти до означення державно-правового експерименту, а також визначитися з його співвідношенням з розглянутими вище видами експерименту. При цьому вважаємо, що настільки детальне вивчення в першому підрозділі теоретико-методологічних основ експерименту дозволить охарактеризувати сутність державно-правового експерименту найбільш коректно, використовуючи різні погляди на досліджуване поняття, висвітлені в даному розділі.

1.2. Поняття державно-правового експерименту

Якість виданого юридичного акту багато в чому залежить від рівня законодавчої техніки. До основних прийомів і засобів юридичної техніки

можна віднести юридичні конструкції і фікції, законодавчі застереження, відсилання та примітки, правові дефініції та поняття.

Станом на сьогодні, незважаючи на наявність окремих випадків використання правових експериментів у суспільних відносинах, чіткого визначення правового експерименту, а також державно-правового експерименту законодавство України не містить.

У окремих міжнародних актах можна знайти згадки словосполучення «правовий експеримент», однак його визначення і сутність у цих актах не розкриваються [34].

Слід зазначити, що більшість правових конструкцій, що містять норми про експериментальну діяльність, які існують в даний час у внутрішньому законодавстві України, іменуються експериментальними дослідженнями (правовими експериментами). Однак більш правильно, на нашу думку, їх слід називати державно-правовими експериментами. Використання саме цього терміну для опису досліджуваного правового явища є необхідним, оскільки експеримент в області правотворчості має специфічні риси, особливості в цілях і в результаті. Виділені нижче ознаки, функції та умови державно-правового експерименту дозволяють відобразити особливості, які відособлюють його від інших видів експерименту. У зв'язку з цим, для більш чіткого відображення самої сутності експериментування в області апробації майбутніх правових нововведень, вживання терміну державно-правовий експеримент, на нашу думку, є найбільш вдалим. У зв'язку з цим, надалі конкретизуються особливості того виду правового експерименту, який надалі буде іменуватися державно-правовим експериментом.

Хотілося б звернути увагу на таку обставину, що правовий експеримент – більш широке поняття, ніж державно-правовий. Останній є одним з видів

правового експерименту, поряд з іншими видами правових експериментів, таких як, наприклад, слідчий експеримент.

До основних ознак державно-правового експерименту належать такі: 1) правова форма гіпотези державно-правового експерименту; 2) наявність конкретно сформульованої мети; 3) існування заздалегідь розробленої програми; 4) обмеженість у масштабі території і часу дії; 5) необхідність; 6) особливий суб'єкт державно-правового експерименту – орган державної влади або орган місцевого самоврядування.

Перш за все зазначимо, що державно-правовий експеримент – це засіб для перевірки тієї чи іншої правової гіпотези, де засіб слід характеризувати як спосіб дії, прийом для досягнення будь-якого результату. З приводу визначення правової гіпотези щодо державно-правового експерименту слід погодитися з думкою В. Н. Єльцова, який вважає, що під правовою гіпотезою необхідно розуміти науково-обґрунтоване припущення про ефективність, корисність і економічність експериментальних правових норм, а також про фактори, що впливають на зазначений результат [30]. Д. С. Мілль пропонує розглядати правову гіпотезу з іншої позиції, він вказує, що «гіпотеза є припущенням, яке ми робимо з метою зробити з нього висновки, які узгоджуються з фактами, які ми знаємо як дійсно існуючі» [35].

Відзначимо, що правова гіпотеза стосовно державно-правового експерименту є первинною складовою. Лише наявність правової гіпотези, що перевіряється експериментом, дозволяє довести виправданість проведення експерименту, а як наслідок, його раціональність і необхідність. Оскільки головною складовою державно-правового експерименту є правова гіпотеза, їй слід приділяти більшу увагу. Адже добре продумана правова гіпотеза – це одна з передумов успішного проведення експерименту.

Зміст правової гіпотези експерименту має перетворюватись у правову форму, яка буде слугувати однією з гарантій законності. Як справедливо відзначається в літературі, експеримент повинен мати ясну, однозначну і авторитетну правову підставу у формі нормативного акту [36], при цьому під предметом експерименту необхідно розуміти як безпосередньо правовий акт, так і суспільно-політичні відносини в зв'язку з ним.

Також визначимося, що державно-правовий експеримент – це правовий дослід, відтворення якого-небудь явища експериментальним шляхом, створення чого-небудь в певних умовах з метою дослідження, випробування. У даному випадку під дослідом розуміється сукупність засвоєних знань, отриманих у результаті безпосереднього знайомства з предметом. Ця ознака дозволяє зробити висновок про реальність державно-правового експерименту. Державно-правовий експеримент проводиться на реальному соціальному об'єкті, в реально існуючих суспільних відносинах. Також він не може бути умоглядним чи абстрактним, і не спиратися на досвід і практику.

Наступна ознака державно-правового експерименту полягає в тому, що експеримент є критерієм встановлення об'єктивної істини у сфері державно-правових явищ. З причини специфічності предмета експерименту – відносин у соціальній сфері щодо творення права – об'єктивна істина у сфері державно-правових відносин має ознаку відносності через свою складність, а також динамічність соціальних відносин.

Слід зазначити, що сама цінність державно-правового експерименту полягає в його висновках, що становлять науковий інтерес в досягненні закономірностей розвитку відносин у сфері права, вдосконалення та зміцнення правового порядку, в дослідженні меж і способів свідомого впливу осіб на хід соціальних процесів у галузі правотворчості, що об'єктивно розвиваються.

Державно-правовий експеримент також слід розглядати як важливий інструмент у підвищенні ефективності правового регулювання соціальних відносин; він дозволяє уникнути правотворчих помилок, які можуть призвести до серйозних негативних соціальних наслідків, вибрати найбільш перспективний варіант правотворчого рішення.

З причини застосування наукового підходу до опису поняття «державно-правовий експеримент» відзначимо, що функції науки – це основні напрямки наукової діяльності, що виражаються в її завданнях та меті. Загальновизнаними функціями теорії держави і права є: пізнавальна, пояснювальна, методологічна та навчальна.

Виходячи з зазначеного вище визначення експерименту, велике значення для з'ясування сутності державно-правового експерименту має вірне позначення основної функції експерименту в праві – пізнавальної, яка, як вказано раніше, подібна до однієї з функцій науки держави і права, є функцією права, адже державно-правовий експеримент має безпосереднє відношення до права і правотворчості. З іншого боку також необхідно звернути увагу на функції правотворчості, співвіднести їх і зіставити з державно-правовим експериментом, що також зазначено при вирішенні даного питання.

Гносеологічна (пізнавальна) функція державно-правового експерименту дозволяє отримати знання про предмет правового дослідження, в даному випадку мова йде про знання не будь-якого характеру, а лише тих, які сприяють досягненню правової мети експерименту. З огляду на те, що пізнавальна функція, в деякому роді, загальне поняття, необхідно виділити всередині даної функції підфункції державно-правового експерименту. До них належать:

- прогностична підфункція – дозволяє спрогнозувати розвиток суспільних відносин за результатами державно-правового експерименту, планувати прийняття тих чи інших нормативних правових актів; спрогнозувати

ефективність їх впливу на суспільні відносини, запобігти прийняттю правових рішень, які приречені на бездіяльність або дія яких небезпечна для діяльності суспільства і держави;

- аналітична підфункція, яка полягає в розгляді окремих складових частин інститутів права з точки зору проведення державно-правового експерименту;

- пояснювальна підфункція дозволяє з'ясувати, як і чому буде протікати той чи інший правовий процес на основі висновків, отриманих в результаті державно-правового експерименту;

- практично перетворювальна підфункція, яка полягає у виробленні практичних пропозицій щодо вдосконалення законодавства на основі даних, отриманих в ході проведення експерименту.

В теорії права до основних загальноправових, іншими словами юридичних, функцій права відносять регулятивну та охоронну функції. Є думка, що регулятивна функція отримує практичне втілення в трьох загальних основних власне юридичних функціях: регулятивно-статичної, регулятивно-динамічної і регулятивно-охоронної, при цьому мають місце похідні функції, наприклад: загальні – економічна, політична, соціально-культурна; приватні – екологічна, податкова та інші.

Необхідно відзначити, що вказаний вище розподіл функцій не є загальноприйнятим. Поряд з основними функціями права в юридичній літературі виділяють неосновні власне юридичні функції, що включають компенсаційну, виховну, обмежувальну, і неосновні соціальні функції - екологічну, соціальну, інформаційну [37].

На підставі викладеного дістаємось висновку, що власне юридична функція державно-правового експерименту – регулятивно-динамічна, яка полягає в тому, що експериментально-правові норми впливають на суспільні

відносини шляхом оформлення їх руху (динаміки), сприяють подальшому розвитку правовідносин. Регулятивно-динамічна функція державно-правового експерименту спрямована на забезпечення відбору неефективних нормативно-правових норм, досягнення намічених завдань в області правотворчості. Як приклад, вкажемо на зміну (динаміку) правового статусу окремих громадян України при проведенні державно-правового експерименту з надання застрахованим особам допомоги по частковому безробіттю, а саме розширення їх прав, пов'язаних з допомогою по частковому безробіттю на умовах, встановлених експериментом [38].

Розглядаючи функції державно-правового експерименту з другої позиції (стосовно правотворчого процесу) необхідно зазначити, що загальновизнаними функціями правотворчості є оновлення законодавства, тобто видання нових нормативно-правових актів; усунення (скасування) застарілих юридичних норм; заповнення прогалин у праві. При цьому перед правотворчим органом виникають завдання пошукового плану, такі як формулювання ефективно діючих норм права, створення надійного механізму їх реалізації в конкретних відносинах, узгодження норм права з системою чинного законодавства.

Розглядаючи державно-правовий експеримент з такої позиції необхідно відзначити, що безпосередньо до функцій такого експерименту як елемента правотворчості необхідно віднести функцію підготовки до оптимального оновлення законодавства – відсіювання правових моделей, які будуть неефективними (свого роду функція, яка «обслуговує» правотворчість), іншими словами визначення напрямів більш ефективного правового регулювання.

Далі слід визначитися із суттю експериментування, а також охарактеризувати мету державно-правових експериментів.

Суть експериментування полягає в його соціально-правовому змісті і в виконанні поставлених завдань.

Виділимо основні завдання проведення державно-правового експерименту:

- сформувати ефективну правову модель шляхом систематичного впливу на предмет дослідження;
- накопичити знання про предмет дослідження; встановити об'єктивну істину в області правових явищ;
- не допустити поспішні і неякісні правові зміни в державі.

Безсумнівно, особливістю експерименту є його конкретно сформульована мета, яка полягає у визначенні активної ролі держави в розвитку суспільних відносин, перевірка в штучно створених умовах тієї чи іншої правової гіпотези. Крім того, як справедливо зазначено в зарубіжній літературі, експерименти повинні відповідати цілям, які переслідують [33].

Державно-правовий експеримент проводиться за заздалегідь розробленою програмою. Дана ознака експерименту відрізняє його від інших видів юридичної практики. У програму експерименту входить не тільки правова гіпотеза, поряд з нею також мають місце засоби досягнення результату, часовий інтервал, необхідний для досягнення експериментальних цілей. Програма експерименту служить опорою у втіленні експерименту, тому при порушенні етапів і вимог, що виписуються до державно-правового експерименту, дуже важко визнати подібний дослід в області соціальних відносин державно-правовим експериментом.

Яскравою відмітною ознакою державно-правового експерименту є контроль над його здійсненням, який також можна розглядати як його умову або гарантію експерименту. Це передбачає втручання протягом експерименту, в тому числі зміну умов, необхідних для досягнення цілей експерименту. Відсутність контролю над ходом експерименту перетворює такий правовий досвід на метод правового спостереження. Метод правового спостереження –

це відображення у свідомості людей законів об'єктивного світу і суспільної практики, отримане в результаті вивчення правового явища. Згідно з іншою думкою, соціальне спостереження – це метод збору первинної соціальної інформації про досліджуваний об'єкт шляхом спрямованого, систематичного і безпосереднього візуального і слухового сприйняття (відстеження) і реєстрації значущих з точки зору цілей і завдань дослідження соціальних явищ, процесів, ситуацій, що піддаються контролю і перевірці [39]. П. П. Царенко відзначає, що правове спостереження – «основа будь-якого знання, виступає безпосереднім відображенням у свідомості людини явищ об'єктивної реальності» [40].

Розглянувши мету, завдання, засоби правового спостереження, приходимо до висновку, що спостереження дає менш цінний ефект, зважаючи на його невизначеність при досягненні мети, ймовірну розтягнутість в часі в порівнянні з державно-правовим експериментом.

Державно-правовий експеримент має ознаку необхідності. Ознака необхідності означає попереднє обґрунтування тієї чи іншої важливої суспільно-політичної ініціативи, що проводиться державою, державними органами, при якій доцільність цього заходу можна визначити умоглядно без практичної перевірки пропонованих моделей.

Експеримент в області права характеризує обмеженість в масштабі його дії. Було б невірно розглядати новий нормативно-правовий акт держави, що діє в межах території країни, як безпосередньо державно-правовий експеримент з огляду на його цілі. Нормативно-правовий акт, що встановлює нові правила поведінки і поширює свою дію на всю територію держави, характеризує дійсність в її розвитку. Державно-правовий же експеримент допомагає отримати необхідні відомості для вирішення правових задач. Тільки після отримання сприятливих даних про дії і наслідки експерименту розсудливо запроваджувати ідею в галузі права в масштабах всієї держави. Досвід – всьому

учитель (*est rerum omnium magister usus*), проте представляється мудрим набувати досвіду в умовах, де втрати, у разі несприятливого результату, будуть мінімальними, а наслідки – контрольованими.

Державно-правовий експеримент обмежений часом дії. Вказівка в програмі експерименту на його невизначений термін неприпустима з огляду на сувору визначеність цілей і шляхів їх досягнення. Відзначимо, що в деяких випадках можлива зміна дати закінчення експерименту, але тільки через непрогнозованість на стадії складання програми експерименту.

Існування в Україні нормативно-правових актів, які обмежені певним терміном дії, також не можна визнати державно-правовими експериментами. Даний висновок ґрунтується на порівнянні цілей експериментування і цілей видання тимчасових нормативних актів. У першому випадку це отримання знань про предмет експериментування, перевірка правової гіпотези, в другому - позбавлення від «нормативно-правового вакууму», нейтралізація колізії в праві, «вигравання» часу для більш ретельного вивчення правового інституту тощо. Хотілося б додати, що використання державно-правового експерименту при зазначених обставинах дозволить досягти бажаних результатів щодо серйозних державних завдань.

Розглянемо більш докладно правову гіпотезу державно-правового експерименту. Гіпотеза експерименту може бути як позитивною, так і негативною. Результат експерименту, що містить в собі заперечення, також може включати в себе корисну інформацію, таку, наприклад, як вірний вектор у практичних діях і теоретичному дослідженні. Однак необхідно оцінювати кожен аргумент на користь проведення експерименту з правовою гіпотезою, що вбирає в себе заперечення, з тієї причини, що для проведення експерименту потрібна чимала кількість часу для організації, проведення, підведення

підсумків державно-правового експерименту і в деяких випадках, може статися непотрібне уповільнене розвитку правовідносин.

Однією з ознак державно-правового експерименту є його легальність. Юридичним виразом легітимності дій державних органів служить її законність. Легальний державно-правовий експеримент, який містить в своїй основі правовий акт, прагне слідувати нормативно-правовим актам, – стабілізувати суспільство, утвердити в ньому порядок. Однією з ознак легальності експерименту є опублікування його результатів. Правовий акт є формою проведення державно-правового експерименту, правові акти підлягають офіційній публікації, неопубліковані нормативно-правові акти застосовуватися не повинні, особливо акти, які зачіпають права, свободи і обов'язки людини і громадянина.

На підставі ознак, викладених вище, з урахуванням думок ряду вчених, видається можливим дати наступне визначення державно-правового експерименту.

Державно-правовий експеримент – це організоване компетентними органами держави, органами місцевого самоврядування випробування передбачуваних правових нововведень в обмеженій сфері застосування з метою перевірки припущення правового характеру, що проводиться за заздалегідь розробленою програмою, що складається з підготовки, проведення та підбиття підсумків експерименту. Державно-правовий експеримент можна розглядати як засіб для перевірки тієї чи іншої правової гіпотези, а також в якості інструменту підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин, що дозволяє уникнути правотворчих помилок, які можуть призвести до серйозних негативних соціальних наслідків, його використання дозволить обрати найбільш перспективний варіант правотворчого рішення.

Підсумовуючи викладене в цьому розділі, відзначу, що, вибираючи спосіб досягнення конкретного правового завдання, кожен суб'єкт права повинен обирати найефективніші інструменти, підсумком застосування яких стануть справжні знання про предмет дослідження. Одним з можливих ефективних способів досягнення конкретного правового завдання може бути експериментальний метод. Експериментальну діяльність у своїх роботах згадують багато авторів, проте розкриваючих в повному обсязі тему робіт за даним предметом дослідження не так багато.

Щодо співвідношення експериментів автор дійшов висновку, що наукові експерименти поділяються (поряд з фізичними, психологічними, математичними й іншими) в тому числі і на соціальні експерименти. Останні включають (разом, наприклад, з економічним, педагогічним експериментом) і правовий експеримент, а правовий експеримент, у свою чергу, державно-правовий експеримент. Перед кожним з названих видів експерименту ставляться певні завдання, цілі, їх характеризує різний зміст, різна процедура, своя специфіка. У доктрині деяких іноземних держав використовується термін «законодавчий експеримент», однак це визначення у використанні, по суті, є ближчим до терміну «державно-правовий експеримент».

Слід зазначити, що дослідження наукових експериментів дозволить сформувати знання про метод експериментального дослідження більш ґрунтовно. Стосовно державно-правового експерименту – це дозволить сформувати сучасний, ефективний механізм правової апробації нормативно-правових актів. Як наслідок, це дозволить створити єдину, гармонійну, несуперечливу і належним чином випробувану, а тому надійну систему законодавства України.

РОЗДІЛ 2

КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ

2.1. Класифікація державно-правових експериментів за суб'єктом і об'єктом

Необхідність у класифікації правової інформації сформувалася одночасно з появою самого права, так як однією з головних властивостей людського розуму є прагнення до систематизації всіх вихідних відомостей.

Характеристика будь-якого правового явища була б неповною без його розподілу за групами. У своїй роботі Ернст Касирер вказує, що класифікація – фундаментальна риса розумової діяльності, «дати ім'я предмета або дії – значить віднести його до певного класу понять» [41]. Зважаючи на це, важливість розподілу за групами зумовлена тим, що людина пізнає більшість юридичних об'єктів не відокремлено, а в цілісній системі.

Згідно з етимологічним словником під редакцією О. С. Мельничука [23], слово «класифікація» походить від латинського «classis» - розряд, клас і «facio» - роблю. У логіці [42] під *класифікацією* розуміють систему субпідрядних понять (класів об'єктів) певної області знань або діяльності людини, яка використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями або класами об'єктів. Наукова класифікація виражає систему законів, властивих відображеній в ній області дійсності.

У статті В.В. Кожевнікова [43] на основі філософського енциклопедичного словника позначаються ті вимоги, які пред'являються до

правильного розподілу: 1) розподіл має бути вичерпним; 2) підстава поділу має залишатися незмінною; 3) члени поділу повинні виключати один одного; 4) розподіл має бути по можливості безперервним, без стрибків. Автор вказує, що в теорії держави і права в деяких випадках має місце недотримання вказаних вимог. При класифікації державно-правового експерименту зазначені вимоги були враховані.

Крім іншого, розрізняють природні класифікації, підстави яких - істотні ознаки об'єктів, і штучні класифікації, в яких використовуються несуттєві ознаки; до штучних класифікацій відносяться допоміжні класифікації (алфавітно-предметні покажчики, іменні каталоги в бібліотеках й інші). В даному дослідженні будуть розглянуті виключно природні класифікації з тієї причини, що неприродні класифікації не мають для теорії держави і права істотної цінності, а також корисність юридичного застосування даного виду класифікацій видається сумнівною.

Перш за все зазначимо підзадачі, які необхідно вирішити в цьому розділі: проаналізувати існуючі в науковій літературі думки щодо класифікації експериментів, виділити групи державно-правового експерименту, позначити корисність поділу даних експериментів на групи, а також вказати на їх практичне застосування.

Як вже було зазначено, під державно-правовим експериментом слід розуміти організовану компетентними органами держави, органами місцевого самоврядування апробацію передбачуваних правових нововведень в обмеженому масштабі з метою перевірки правової гіпотези, що проводиться за заздалегідь розробленою програмою, що включає в себе підготовку, проведення та підбиття підсумків експерименту.

Слід зазначити, що встановлення тієї чи іншої групи має бути обумовлено наявністю властивої відносинам специфіки. У зв'язку з цим

розподіл за групами державно-правових експериментів буде ґрунтуватися на їх поелементній структурі або за їх складовими, що дозволить класифікувати експерименти одночасно з різних сторін, ґрунтовно зрозуміти природу, соціальне і юридичне значення даного правового явища.

Здійснюючи в даній роботі розподіл державно-правових експериментів за групами, автор, перш за все, спирається на класичний розподіл, використовуваний в науці, при якому елементи складаються з груп, а групи, в свою чергу, з типів. Зазначений розподіл є достатнім для дослідження питання про класифікацію державно-правових експериментів.

Виділимо чотири елементи державно-правового експерименту, необхідні для справжнього дослідження:

- 1) суб'єкт державно-правового експерименту;
- 2) об'єкт державно-правового експерименту;
- 3) правова підстава державно-правового експерименту;
- 4) результат державно-правового експерименту.

Розглядаючи суб'єкт експерименту і його об'єкт, перш за все відзначимо, що будь-яке правове дослідження неможливо без існування суб'єкта (хто досліджує) і об'єкта (що досліджується).

Розглянемо перший в запропонованій класифікації елемент державно-правового експерименту – *суб'єкт*.

Традиційно під суб'єктом в праві розуміють осіб, які можуть бути носіями прав і обов'язків, вступати в правові відносини. З тієї причини, що індивідуальні суб'єкти (громадяни, іноземні громадяни, особи без громадянства) і організації (юридичні особи) не можуть займатися законодавчою діяльністю, суб'єктом розглянутого нами різновиду експерименту може бути виключно держава, органи місцевого самоврядування

та державної влади. Відзначимо, що органи місцевого самоврядування суб'єктами законодавчої діяльності також не є, однак з питань місцевого значення населенням об'єднаних територіальних громад безпосередньо або органами місцевого самоврядування та посадовими особами місцевого самоврядування приймаються нормативно-правові акти місцевої дії, а значить дію цих правових актів може бути випробувано за допомогою державно-правових експериментів. На підставі викладеного, територіальні громади, органи місцевого самоврядування також можуть бути суб'єктами державно-правового експерименту.

Перша класифікація державно-правових експериментів – в залежності від органу, який прийняв рішення про проведення експерименту. Виділимо два види таких експериментів: 1) експерименти, рішення про проведення яких прийнято на рівні держави; 2) експерименти, рішення про проведення яких прийнято на регіональному рівні. Також слід враховувати існування міжнародних організацій, у зв'язку з цим суб'єктом проведення державно-правових експериментів в деяких випадках також може бути міжнародна організація.

В даному дослідженні для вирішення поставлених підзадач цього розділу необхідно розглянути детальніше зазначену класифікацію, а саме визначити деякі особливості зазначених видів державно-правового експерименту, охарактеризувати і навести приклади.

Предмет експерименту, рішення про проведення якого прийнято на рівні держави, повинен відповідати компетенції відповідного державного рівня і державного органу. На сьогодні на законодавчому рівні про унормування питання впровадження та проведення державно-правового експерименту згадується у пункті 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України від 22 березня 2018 р. № 2362-VIII «Про внесення змін до деяких законів України

щодо повноважень в галузі охорони навколишнього природного середовища» [44], у якому передбачено завдання Кабінету Міністрів України забезпечити прийняття рішень з питань, що потребують законодавчого врегулювання, крім випадків, визначених статтею 92 Конституції України [32], щодо проведення у сферах, відповідальність за які несе Кабінет Міністрів України, зокрема екології, державного управління, охорони здоров'я, експерименту, строк якого не перевищує двох років. Порядок проведення експерименту встановлюється Кабінетом Міністрів України.

На підставі викладеного, до державно-правових експериментів, рішення про проведення яких прийнято на рівні держави віднесемо, наприклад, державно-правовий експеримент з верифікації даних про фізичних осіб, який встановлений в Постанові КМУ від 04 грудня 2019 року № 1078 «Про реалізацію експериментального проекту верифікації даних про фізичних осіб, що обробляються в деяких національних електронних інформаційних ресурсах» [45].

Друга класифікація – експерименти, рішення про проведення яких прийнято на регіональному рівні. Згідно зі статтею 143 Конституції України територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої

компетенції [32]. На даний момент експериментів регіонального рівня на теренах України ще не проводилось. Хоча в рамках реформи децентралізації, такі експерименти можуть відбутися вже найближчим часом.

При дослідженні проведених експериментів нами встановлено, що суб'єкт, який прийняв рішення про проведення експерименту, і безпосередній організатор і виконавець експерименту можуть бути різними. Тому виділимо групи державно-правових експериментів в залежності від характеру участі державного органу, що прийняв рішення про проведення експерименту, і безпосередньо суб'єкта, який здійснює проведення державно-правового експерименту: прямий або безпосередній характер участі суб'єкта, який прийняв рішення про проведення експерименту, а також непрямий, інакше опосередкований, – з покладанням функцій виконання експерименту іншого суб'єкта, – характер участі суб'єкта, який прийняв рішення про проведення державно-правового експерименту.

Наступний елемент, в зв'язку з яким можлива класифікація експериментів, – *об'єкт* державно-правового експерименту.

Слід зазначити, що під об'єктом державно-правового експерименту слід розуміти суспільні відносини, що виникають при організації, проведенні та підбитті підсумків конкретного експерименту.

В даному випадку необхідно відзначити, що запропоновані нижче класифікації державно-правового експерименту за завданнями, логічною структурою доказів правового припущення і кількості матеріальних витрат безпосередньо пов'язані з встановленим вище визначенням об'єкта експерименту і, на думку автора, в повній мірі є складовою частиною зазначеного елемента. Щодо складової об'єкта відзначимо, що ознаки вибору об'єктів для державно-правового експерименту істотно нічим не відрізняються від відповідних ознак при проведенні будь-яких випробувань правового

характеру. Об'єкт експерименту повинен піддаватися кількісній та якісній оцінці, яка дозволить спостерігати за зміною його стану в процесі проведення дослідів для підтвердження або спростування припущення правового характеру щодо необхідності правових змін.

Слід зазначити, що по даному елементу державно-правового експерименту можна виділити найбільшу кількість груп в порівнянні з іншими описаними нами елементами експерименту.

У літературі існують різні думки щодо класифікації експериментів в залежності від об'єкта експерименту.

В. В. Лапаєва справедливо пропонує виділяти дві групи експериментів за їх цілями щодо правових норм: експерименти, спрямовані на вдосконалення правотворчості, і експерименти, що мають на меті вдосконалення процесу реалізації вже існуючих норм [46].

Ю. А. Суслов виділяє групи експериментів в залежності від характеру логічної структури доказу правових гіпотез [47]. Перша група, що виділяється Ю. А. Сусловим, - паралельний експеримент, в якому висновки про ефективність нововведення ґрунтуються на порівнянні стану в контрольній групі і експериментальній групі. Під контрольною групою слід розуміти групу учасників експерименту, які перебувають в тих же умовах, що і експериментальна група, але не піддаються досліджуваному впливу з метою виявлення ефекту саме досліджуваного впливу. Друга група – послідовний експеримент, в якому підлягає аналізу стан об'єктів досліджень до вступу в силу експериментальних правових норм, а потім після вступу в силу експериментальних норм. З огляду на методику проведення паралельного експерименту, варто мати на увазі, що складна структура, постійна зміна двох груп під впливом різних факторів, які можуть і не спостерігатися в експериментальній групі, схильній до введення експериментальних факторів, а

також велика кількість індивідуальних ознак у цих двох груп, характеризує цю групу експериментів як менш ефективну в порівнянні з послідовною групою проведення державно-правового експерименту.

Представляється можливим розділити державно-правові експерименти в залежності від матеріальних витрат, пов'язаних з їх проведенням, на середньовартісні і високовартісні. В даному випадку враховується фінансове забезпечення проведення експерименту, що здійснюється в кількісних межах бюджетних асигнувань, які надаються на проведення даного експерименту.

Також можливо розділити державно-правові експерименти на групи в залежності від рівня бюджетних асигнувань: експерименти, бюджетні асигнування яких надаються з державного бюджету, а також державних позабюджетних фондів України; експерименти, бюджетні асигнування яких надаються з місцевого бюджету, а також з державних територіальних позабюджетних фондів.

В. В. Лапаєва вказує на групи експериментів відповідно до хронологічного критерію [46]. Перша – проєктивні експерименти, тобто спрямовані від сьогодення до майбутнього, друга – ретроспективні, або експерименти, спрямовані від певного моменту в минулому до цього часу, третя – експерименти, що оцінюють стан процесу на даний момент. При аналізі державно-правових експериментів приходимо до думки про переважання в даний час проєктивних експериментів з огляду на більш ефективне отримання знань про предмет дослідження.

В. Н. Єльцов ділить експерименти на вирішальні й уточнюючі [30]. У даній класифікації за основу взято інноваційний характер правової гіпотези. Також автор пропонує виділяти експерименти, в ході яких перевіряється ефективність нових норм права, і експерименти, в ході яких перевіряється ефективність діючих правових норм в нових умовах.

Як вже було зазначено в попередньому розділі, проведення експерименту починається з дня введення в дію експериментальних правових норм і закінчується в той момент, коли експериментальні норми втрачають свою дію. Період проведення експерименту повинен бути розумним, державно-правовий експеримент повинен ґрунтуватися на принципі досягнення необхідного результату за найбільш короткий час. На підставі вищевикладеного виділимо три групи експериментів в залежності від часового проміжку, необхідного для досягнення поставлених цілей експерименту.

Короткостроковим державно-правовим експериментом слід визнати той, тривалість якого не перевищує одного року.

Середньострокові експерименти – це експерименти, період проведення яких від одного до трьох років. Пропоноване встановлення середньострокового експерименту від одного року до трьох років раціонально з наступних причин. З фінансової сторони видається більш ефективним розрахувати витрати на експеримент, не використовуючи великий часовий проміжок. Необхідно враховувати вплив факторів, до яких схильна експериментальна ситуація, так як спостерігається прямо пропорційна відповідність: більший період – більша кількість факторів, які при плануванні експерименту в повній мірі врахувати важко (наприклад, зміна політичної обстановки в експериментальній групі, зміни настроїв в суспільстві й інші). Відзначимо також той факт, що невраховані при плануванні державно-правового експерименту фактори можуть суттєво вплинути на можливість проведення експерименту за первинним проектом, і в підсумку можливим є недосягнення цілей державно-правового експерименту.

Третя група – довгострокові експерименти, тривалість яких від трьох років і більше. Використання такого проміжку часу для експериментальних досліджень є не настільки ефективним по причині труднощів при плануванні

проекту експерименту. Автором пропонується при наявності можливостей виділяти в правовій гіпотезі важливі частини і досліджувати цю складну для апробації правову гіпотезу за частинами. З одного боку, випробування виділених в окремий державно-правовий експеримент частин правової гіпотези дозволить більш ретельно спланувати проведення такого експерименту. З іншого боку, можна визначити і несприятливі наслідки, а саме, перевірка цілої правової гіпотези, ймовірно, витратить часу значно менше, ніж при випробуванні цієї ж гіпотези за частинами: планування, проведення та підбиття підсумків кожного державно-правового експерименту окремо.

В основу поділу на групи експериментів можна покласти різні сфери держави, з якими взаємодіє експериментатор: державне будівництво, охорона здоров'я, культура, освіта, промисловість, зв'язок, сільське господарство, соціальне забезпечення, судовий устрій і інші.

Слід зазначити, що поділ експериментів за даними сферами також можливий з деякою часткою умовності з тієї причини, що відповідні сфери держави взаємопов'язані. Тому виділимо всередині даної групи експериментів типи: перший – експерименти, які зачіпають лише одну з перерахованих сфер, і другий – експерименти, які впливають на кілька сфер держави.

При аналізі проведених до теперішнього часу експериментів відзначимо переважання останнього типу.

Далі виділимо групи державно-правових експериментів в залежності від галузі правової гіпотези: адміністративно-правові, цивільно-правові, конституційно-правові, кримінально-правові, кримінально-виконавчо-правові та інші. Також розподіл за групами можливий в залежності від того, яка кількість галузей права є підставою для проведення експериментів: галузеві державно-правові експерименти, міжгалузеві державно-правові експерименти.

За характером експериментально-правових норм державно-правові експерименти можуть бути таким, що апробують матеріально-правові норми або досліджують процесуально-правові норми. За функціональною спрямованістю виділимо експерименти, правова гіпотеза яких містить регулятивно-правові норми та охоронно-правові норми.

На підставі викладеного, представляється можливим стверджувати про існування різних груп, а також типів експериментів при розгляді суб'єкта та об'єкта державно-правового експерименту.

2.2. Класифікація державно-правових експериментів за правовою основою і результатом

Для теоретичного дослідження становить інтерес класифікація експериментів за правовою основою і результатом державно-правового експерименту.

Правова основа – це фундаментальна частина правового регулювання всіх виникаючих в ній суспільних інтересів, вона не тільки юридично закріплює відносини, що вже склалися, але і сприяє встановленню, зміцненню і розвитку нових відносин в галузі експериментальної діяльності в праві.

На підставі викладеного представляється можливим визначити групи експериментів в залежності від юридичної сили правових норм, які виступають в якості експериментального фактору:

- 1) експерименти, в якості правової основи яких виступають міжнародні правові норми. Відзначимо, що проведення правотворчих експериментів на даному рівні є не таким поширеним на відміну від інших груп. В якості

прикладу зазначеної групи експериментів наведемо нормативне встановлення можливості проведення таких експериментів – Конвенцію про дорожні знаки і сигнали, яка укладена в місті Відень 8 листопада 1968 року [48]. Підпунктом b пункту 1 статті 3 Конвенції про дорожні знаки і сигнали встановлюється можливість у договірних сторін проведення правових експериментів у цій галузі - для поліпшення контролю над рухом і в зв'язку з необхідністю проведення дослідів. Перш ніж пропонувати поправки до цієї Конвенції, сторони можуть, у вигляді експерименту і в тимчасовому порядку, допускати на деяких ділянках доріг відступ від положень цієї Конвенції;

2) експерименти, які проводяться для випробування ефективності правових норм, прийнятих органами державної влади;

3) експерименти, в якості правової основи яких виступають акти органів місцевого самоврядування.

Виділимо групи державно-правових експериментів в залежності від юридичної сили правових норм, на підставі яких проводиться державно-правовий експеримент. До першої групи віднесемо експерименти, правовою основою яких є законодавчі акти. До другої групи слід віднести підзаконні акти, які містять в собі норми про експериментальну діяльність.

При аналізі вже проведених до теперішнього часу державно-правових експериментів вбачається переважання групи експериментів, правовою основою яких служать підзаконні акти. На нашу думку, найбільша ступінь динамічності, а також особливий порядок надання юридичної сили підзаконним актам, характеризує ці акти як більш бажані при виборі нормативного акту, що містить норми про експериментальну діяльність.

Виділимо групи експериментів в залежності від дії експериментальних норм або відсутності таких. Перша група, в якій для експериментальної перевірки вводяться нові норми в експериментальну групу. При цьому під

експериментальної групою слід розуміти учасників експерименту, які перебувають в тих же умовах, що і контрольна група, однак, на відміну від контрольної групи, піддаються досліджуваному впливу – експериментальним нормам. Друга група, в якій раніше введені норми припиняють свою дію. В такому випадку вивчається вплив відсутності норм, які регулюють певні суспільні відносини.

Результат державно-правового експерименту – четвертий компонент, що виділяється в даній роботі при встановленні класифікації експериментів. При цьому під результатом експерименту розуміється підсумок того, що вийшло по завершенні сукупності дій, що становлять державно-правовий експеримент.

Представляється можливим розподіл державно-правових експериментів на групи в залежності від того, чи знайшла правова гіпотеза своє підтвердження. Перша група експериментів – позитивна, або експерименти, в яких правова гіпотеза знайшла підтвердження. До даної групи експериментів відноситься абсолютна більшість експериментів, проведених на території України. Друга група експериментального дослідження – негативна, або експерименти, в яких правова гіпотеза не знайшла підтвердження. Слід зазначити, що такі експерименти також можуть бути корисними для дослідника. Обмежувати предмет експериментального дослідження перевіркою лише гіпотези, яка дасть позитивні висновки, є невірним. Висновки експерименту, що містять у собі заперечення, також можуть містити в собі корисну інформацію, в тому числі вірний напрям в теоретичному дослідженні і практичних діях.

Вдалим державно-правовим експериментом назовемо той експеримент, під час проведення якого вдалося досягти поставлених цілей. Невдалим експериментом визначимо той, при якому наміченої мети досягти не вдалося.

У зв'язку з сумнівами в правильності або обґрунтованості раніше проведеного державно-правового експерименту, що можуть з'явитися, а також у випадках недостатньої ясності чи неповноти висновків експерименту, для того, щоб досягти цілей дослідження, може виникнути необхідність проведення повторного експерименту при збереженні незмінних цілей експерименту. Відмінність даної групи експериментів від попередньої полягає в тому, що невдалі експерименти не становлять суттєвої інформаційної цінності для експериментаторів, на відміну від експериментів, в яких правова гіпотеза не знайшла підтвердження.

Залежно від характеру результату державно-правового експерименту можна виділити дві групи. Перша група – експерименти, що містять у своїй основі вже проведені експерименти. Експеримент цієї групи буде контрольним, або, іншими словами, перевірочним експериментом. Наприклад, експеримент, який проводиться для перевірки експерименту, підсумки якого вже підведені. Результат в такому експерименті буде містити висновки, які будуть порівнюватися з експериментом, проведеним раніше. Друга група – експерименти, що не містять у собі результат раніше проведеного державно-правового експерименту. При цьому результат експерименту не буде містити в своїй основі порівняння в огляду на відсутність предмета порівняння.

Виділяють також державно-правові експерименти в залежності від кількості заздалегідь передбачуваних варіантів результату. Може існувати два або більше варіантів результату. Наприклад, державно-правовий експеримент, в якому правова гіпотеза може підтвердитися або ні, є двоваріантним експериментом. Друга група експериментів пов'язана з питанням: який варіант з декількох запропонованих варіантів правової гіпотези підтвердиться.

Таким чином, класифікація державно-правових експериментів за правовою підставою та результатом також є можливою.

2.3. Практичне застосування класифікації державно-правових експериментів

Теоретичне знання про державно-правові експерименти, що формується на основі аналізу ролі і його функцій, безсумнівно, є корисним для правознавця, однак викладений вище матеріал про класифікацію державно-правових експериментів має і практичне застосування.

Науковці повинні розробити питання про класифікацію експериментів настільки детально і глибоко, щоб дати практиці своєрідний «звід правил», що регулюють застосування і використання різних видів експериментів, і тим самим спробувати забезпечити однаковий підхід правозастосовувачів до даного питання. Це зумовлює необхідність якомога частіше і максимально якісно за своїм змістом обговорювати обґрунтованість всіх видів державно-правових експериментів, які використовуються в правозастосовчій діяльності. У цьому напрямку зрушення вже відбуваються, але необхідно зробити значно більше.

До теперішнього часу не існує достатніх рекомендацій для використання експериментального методу, а також зразкових форм документів для проведення експериментального дослідження. Практичне застосування зазначених у попередніх параграфах груп державно-правових експериментів ускладнюється недосконалістю правової бази в цій сфері, зокрема, відсутністю будь-якої диференціації експериментів в різних галузях права на законодавчому рівні.

Стосовно конкретного випадку необхідно звертатися до положень різних законодавчих актів і до цілого блоку підзаконних актів для того, щоб спланувати експеримент в області права. При цьому в більшості випадків прямі відповіді на конкретні питання знайти буде непросто. Прогалини в праві в даній області є негативним явищем, яке знижує ефективність дії законодавства, а також експериментального дослідження. Зрозуміло, що потреба в нормативно-правовому акті, що містив би правила для планування державно-правових експериментів, в Україні вже назріла.

Перш ніж означити практичне застосування виділених класифікацій державно-правового експерименту, розглянемо варіанти встановлення норм про державно-правовий експеримент у чинному законодавстві.

У законодавчому регулюванні державно-правових експериментів можливі різні варіанти вирішення питання про розміщення норм, що містять в собі правила проведення експериментів. Особливу увагу при цьому слід приділити можливості розміщення норми-дефініції державно-правового експерименту. Розглянемо два найбільш реальні варіанти вирішення такого питання.

По-перше, є можливим закріпити норму права, яка встановлює визначення поняття державно-правового експерименту в кожному конкретному правовому акті, що містить у собі норми про цю діяльність. По-друге, можливо сформувати єдиний нормативно-правовий акт рекомендаційного характеру, що містить визначення поняття «державно-правовий експеримент», принципи, процес, а також мету проведення експерименту.

При розгляді даних варіантів слід зазначити, що у кожного варіанта вирішення питання існують як позитивні, так і негативні сторони. У першому рішенні у організатора експерименту буде можливість надати те змістовне навантаження поняттю державно-правового експерименту, яке буде найбільш

ефективним для досягнення поставлених перед ним цілей в конкретному правовому дослідженні. Однак, різне тлумачення основного поняття, ймовірно, стане каменем спотикання для координації дій різних осіб-організаторів державно-правових експериментів.

Другий варіант вирішення призведе до уніфікації подальших актів, що містять в собі норми про експериментальну діяльність, що в даному випадку є позитивним моментом. З іншого боку, слід враховувати думки ряду авторів, які стверджують про недоцільність використання однакових актів, що містять в собі норми рекомендаційного характеру як форми права [49]. На думку автора, другий варіант вирішення питання найбільш прийнятний з огляду на позитивний вплив консолідації в праві України, а також позитивних моментів використання механізму прийняття рекомендаційних актів, які мають деякі переваги в порівнянні з іншими варіантами вирішення такого дискусійного питання.

В якості експерименту інших держав відзначимо, що прийняття рекомендаційних актів або модельних законів – актів, що мають рекомендаційний характер і приймаються з метою уніфікації законодавства, не є нововведенням для внутрішньодержавного та міжнародного права.

У Сполучених Штатах Америки широко розвинена практика створення типових для штатів кодексів та інших законів для встановлення максимальної однаковості в тих галузях законодавства, де це необхідно. Єдиний комерційний (торговий) кодекс США (Uniform Commercial Code, UCC) [50] є одним з прикладів актів типового характеру. Звичайно, загальновідомо, що англо-американське право істотно відрізняється від дії континентальної системи права, до якої традиційно відноситься Україна, однак, на думку магістранта, для встановлення норм про державно-правовий експеримент необхідно враховувати позитивний досвід інших країн.

Розглядаючи досвід внутрішньодержавного права, необхідно відзначити наявність спроб встановити норми про правовий експеримент на законодавчому рівні в Україні. Так, в Законі України №2353-III «Про державно-правовий експеримент розвитку місцевого самоврядування в місті Ірпені, селищах Буча, Ворзель, Гостомель, Коцюбинське Київської області» [51] була спроба закріпити в якомусь вигляді поняття державно-правового експерименту, але закон втратив чинність. Разом з ним і визначення.

Державно-правовий експеримент є разовим винятком із загальних правил та порядку, закріпленого нормативними актами. У зв'язку з цим видається неправильним надавати силу закону виняткам із загальних правил.

Крім того, закріплення одиничних державно-правових експериментів на рівні законодавства неприпустимо через наступне. По-перше, виходячи з ознаки обмеженості в масштабі дії державно-правового експерименту, представляється досить складним проведення експерименту на всій території держави. Державно-правовий експеримент можливий тільки на певній території країни, що, в свою чергу, призводить до думки про неспроможність аргументів на користь встановлення одиничних державно-правових експериментів при використанні механізмів законотворчості. По-друге, встановлення одиничних державно-правових експериментів за допомогою законотворчості призведе до затягування процесу погодження проекту закону про одиничний державно-правовий експеримент, що, в свою чергу, призведе до негативних наслідків ефективності правотворчого дослідження.

В якості висновку до даного розділу хотілося б відзначити, що державно-правовий експеримент можна класифікувати за різними критеріями. Розгляд класифікацій експерименту за елементами є зручним для дослідження, дозволяє зосередити увагу на окремих характеристиках експерименту, виходячи з його положення в групах і типах.

Вивчивши досвід проведення державно-правових експериментів, проведених до теперішнього часу, можна зробити висновок, що необхідно встановити основні поняття, а також загальні принципи при плануванні програми експерименту шляхом розроблення і прийняття єдиного нормативно-правового акту, яким може бути, наприклад, Положення «Про загальні принципи організації та проведення державно-правових експериментів в Україні» (Додаток А).

На закінчення відзначимо, що використання правових класифікацій дозволить нам інакше дивитися на досліджувані правові явища, а повні знання про експериментальні методи дозволять уникнути помилок при плануванні, проведенні, а також підбитті підсумків державно-правового експерименту.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ПРАКТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ПРАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Поняття експериментально-правотворчого процесу

Існують певні напрямки юридичного процесу, специфіка яких в сучасній Україні поки не досліджувалася. До таких, зокрема, належить експериментальний правотворчий процес. Що, втім, не дивно, так як процесуальні відносини подібного роду хоч і використовуються, проте варто визнати, що їхній юридичний потенціал на сучасному етапі розвитку держави в достатній мірі не визначено, в зв'язку з чим, дані процесуальні відносини, як, втім, і перспективи їх подальшого розвитку, залишаються без достатньої уваги з боку законодавця.

Поліпшення процесу проведення державно-правових експериментів прямо пов'язане з вдосконаленням правових норм в даній галузі. Однак в силу того, що питанням експериментального законодавства в даний час, на жаль, приділяється недостатня увага, правовий статус державно-правових експериментів, процес їх проведення не визначений на законодавчому рівні; зокрема, в законодавстві України досі немає єдиного нормативно-правового акту, який би описував методику проведення державно-правових експериментів.

Наукове питання про зміст поняття «експериментально-правотворчого процесу», опис його стадій, а також практичне питання функціонування

експериментально-правотворчого процесу як, втім, і перспективи його подальшого розвитку є актуальною темою для дослідження, оскільки в проведених до теперішнього часу державно-правових експериментах виявлені питання, на які організаторам експериментів необхідно звернути увагу, щоб не допускати помилок в техніці проведення в майбутньому, і, як наслідок, дана діяльність була б ефективною, а значить, і приносила користь для розвитку права в Україні.

Експериментально-правотворчий процес за своєю сутністю є складним. Питання про правову природу експериментально-правотворчого процесу є спірним, оскільки неоднозначна правова природа самого юридичного процесу, різновидом якого він і є.

Перш за все зазначимо, що визначення поняття «юридичний процес» у науці пропонуються найрізноманітніші. Так, одні автори вважають юридичний процес динамічним набором фактів, що мають правове значення [52]. Позитивні сторони даного визначення тому, що в ньому вказується на стан руху досліджуваного поняття, розвиток або динаміку юридичного процесу. Негативні сторони запропонованого визначення пов'язані з відсутністю в ньому вказівки на певний порядок даних фактів, акценту на їх чітку послідовність.

Інша думка ґрунтується на тому, що під юридичним процесом слід розуміти певну сукупність послідовно здійснюваних дій і встановлюваних фактів [53]. Здається, що дане визначення є більш вдалим, проте і ця дефініція також не позбавлена нюансів. Так не ясно, для чого автори вказували в визначенні на «послідовно здійснювані дії», а в подальшому вказували на сукупність «встановлюваних фактів». Більш вдало під юридичним процесом в даному випадку слід розглядати певну сукупність послідовно здійснюваних юридичних фактів, без згадки про виконані дії, з тієї причини, що останні вже містяться в складі юридичних фактів.

Інтерес викликає думка А. В. Малька, який визначає юридичний процес як нормативно-встановлені форми упорядкування юридичної діяльності, спрямовані на оптимальне задоволення і гарантування інтересів суб'єктів права [54].

З урахуванням викладеного, вважаю за можливе визначити *експериментально-правотворчий процес* як процедурну форму перетворення юридично-ідеальних моделей державно-правового експерименту в реальну систему правовідносин, об'єднаних загальною метою.

Хотілося б відзначити, що правовідносини в експериментально-правотворчому процесі утворюються не тільки в ході правотворчості, також необхідно враховувати життєві обставини, що мають юридичне значення, які виникають до діяльності по здійсненню правотворчості. А саме, в підставі експериментально-правотворчого процесу необхідно виділяти фактичну і юридичну складові. Фактичною складовою будуть обставини майбутньої експериментальної діяльності (обговорення, пропозиції, ініціативи), а юридичною – норми права, апробація яких відбувається з використанням експериментально-правотворчого методу.

При такому підході необхідно відзначити, що експериментально-правотворчий процес можна розглядати як в широкому, так і у вузькому розумінні. У *широкому сенсі експериментально-правотворчий процес* – це комплексне і багатоаспектне поняття, що характеризує сукупність всіх правових форм діяльності державних органів та інших уповноважених суб'єктів, яка пов'язана з вчиненням в визначеному законом порядку юридично значущих дій в області правотворчого експериментування, що в кінцевому рахунку тягне правові наслідки – перевірку правової гіпотези. У *вузькому сенсі експериментально-правотворчий процес* – узагальнююче поняття, яке характеризує регламентований правовими нормами порядок здійснення

експериментальної діяльності, а також діяльність органів (служб, посадових осіб) з підготовки, проведення та підбиття підсумків державно-правового експерименту.

Водночас експериментально-правотворчий процес має і інші ознаки, які не відображені у поданих вище визначеннях. Зазначені нижче ознаки також необхідно враховувати через їх важливість для з'ясування змісту і природи даного поняття. Далі ці ознаки будуть розглянуті.

Експериментально-правотворчий процес складається зі стадій, де стадія – це сукупність процесуальних дій, пов'язаних найближчою метою. Сукупність виконаних завдань кожної зі стадій експериментально-правотворчого процесу дозволяє досягти головної мети державно-правового експерименту – перевірки правової гіпотези про ефективність тієї чи іншої правотворчої ідеї, про ефективність дії експериментальних правових норм.

Разом з тим, експериментально-правотворчий процес можна розглядати як послідовність правових подій, які, в свою чергу, включають в себе закінчені, з точки зору досягнення цілей, окремі дії або процесуальні провадження – сукупність таких дій.

Наступна ознака експериментально-правотворчого процесу полягає в тому, що він передбачає наявність обов'язкового суб'єкта, наділеного державно-владними повноваженнями. Даним суб'єктом в Україні, як вже було зазначено, може бути держава, а також орган місцевого самоврядування.

Розглядаючи дії суб'єкта експериментального процесу, відзначимо, що дані дії суб'єкта, який володіє владними повноваженнями, повинні бути результативні й ефективні, а також завершені за своїм логічним станом.

Експериментально-правотворчий процес динамічний: відбувається постійний розвиток подій, зміна стану державно-правового експерименту – перехід від однієї стадії до іншої аж до свого логічного завершення.

На підставі викладеного, можна визначити експериментально-правотворчий процес як розгорнуту в часі юридичну діяльність з метою перевірки правової гіпотези.

Вимоги, що пред'являються до експериментально-правотворчих стадій, мають загальний характер, що передбачає їх єдність і нормативну визначеність при досягненні основної мети експерименту – перевірки правового припущення.

Відмітною ознакою експериментально-правотворчого процесу є те, що його проміжні та остаточні підсумки закріплюються в офіційних документах.

Щодо правової природи експериментально-правотворчого процесу – приналежності до того чи іншого елементу системи права, слід підкреслити наступне. Будь-який експериментально-правотворчий процес – вид юридичного процесу. Останній, в свою чергу, є правовим явищем, тому повинен бути регламентований правовими актами. Разом з тим, існують думки і про те, що слід розглядати юридичний процес в більш широкому значенні і не обмежувати його тільки відносинами, які пов'язані з застосуванням права.

Класичне уявлення визначає правотворчий процес як одну з правових форм діяльності держави, поряд з іншою формою – правозастосуванням – творчою, інтелектуально-вольовою діяльністю, що полягає у вивченні і вирішенні конкретної юридичної справи на основі діючих юридичних норм і принципів права [55], яку не можна обмежити лише приписами юридичних норм. Відзначимо, що юридичний процес здійснюється за допомогою виконання компетентними органами і посадовими особами юридично значимих дій, спрямованих в остаточному підсумку на вирішення або врегулювання юридичної проблеми, що виникла. Тому такий вид правозастосовчої діяльності являє собою різновид юридичного процесу. Правотворчий процес здійснюється на стадії розробки, прийняття і введення в дію правових актів і являє собою

діяльність компетентних державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових осіб з підготовки, прийняття (видання), опублікування та введенню в дію законів і підзаконних нормативних актів. Різновидами правотворчого процесу є законодавчий процес і нормотворчі процеси, здійснювані Президентом України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

На підставі викладеного, враховуючи розглянуті вище ознаки експериментально-правотворчого процесу, визначимо його як правове явище, регульоване нормами права в області правотворчості і, отже, таким, що належить до нього.

Для вирішення завдань даного дослідження необхідно виділити принципи експериментально-правотворчого процесу, які в цілому подібні до принципів державно-правового експерименту, проте мають ряд особливостей.

До основних спеціальних принципів експериментально-правотворчого процесу, які виділені з урахуванням аналізу чинного стану експериментально-правотворчого процесу в Україні за ознакою важливості і необхідності акцентування на них уваги з боку держави, належать:

- принцип поєднання інтересів особистості, суспільства і держави, який передбачає створення такої конфігурації прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, при якій більшою мірою забезпечена цілісність і збереження прав окремої особистості, що не обмежують інтереси суспільства і держави;
- принцип забезпечення охорони прав суб'єктів експериментально-правотворчого процесу – обов'язок держави забезпечувати кожному суб'єкту експериментально-правотворчого процесу можливість захищати свої права всіма не забороненими законом способами і оскаржувати діяльність держави в особі будь-яких його органів і посадових осіб;

- принцип ефективності експериментально-правотворчого процесу передбачає здійснення експериментально-правотворчої діяльності з оптимальним використанням сил, засобів і часу. Його дотримання передбачає оперативне, повне та всебічне здійснення експериментально-правотворчого процесу в рамках встановлених законом термінів і процедури;

- принцип відповідальності посадових осіб за неналежне ведення експериментально-правотворчого процесу і за прийнятий відповідно до нього акт передбачає, що посадова особа зобов'язана дотримуватися при виконанні посадових обов'язків права і законні інтереси громадян і організацій, при цьому компетентна посадова особа несе передбачену законом відповідальність за дії або бездіяльність, що ведуть до порушення прав і законних інтересів відповідних осіб.

Визначимося з основними загальними принципами експериментально-правотворчого процесу:

- принцип законності – точне і неухильне дотримання і виконання вимог правового закону всіма суб'єктами права;

- принцип об'єктивної (матеріальної) істини, який полягає в тому, що при здійсненні експериментально-правотворчого процесу необхідною умовою для прийняття справедливих, законних і обґрунтованих рішень є всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин, що мають відношення до експерименту;

- принцип здійснення експериментально-правотворчого процесу на національній мові, який полягає в тому, що експериментально-правотворчий процес ведеться державною мовою;

- принцип гласності.

Продовжуючи розглядати принципи експериментально-правотворчого процесу відзначимо, що до основних спеціальних принципів експериментально-правотворчого процесу необхідно віднести принцип

поєднання інтересів особистості, суспільства і держави, принцип забезпечення охорони прав суб'єктів експериментально-правотворчого процесу, принцип ефективності експериментально-правотворчого процесу, принцип відповідальності посадових осіб за неналежне ведення експериментально-правотворчого процесу і за прийнятий відповідно до нього правовий акт.

В рамках цього дослідження представляється цікавим розглянути більш ретельно експериментально-правотворчий процес як послідовність певних стадій. Стадія експериментально-правотворчого процесу – це послідовність взаємопов'язаних дій і актів, спрямованих на досягнення мети державно-правового експерименту. Перехід до кожної наступної стадії експериментально-правотворчого процесу свідчить про те, що робота по досягненню цілей державно-правового експерименту переходить на нову сходинку розвитку.

Як вже було зазначено, експериментально-правотворчий процес можна розділити на етапи (стадії). При цьому викладена нижче позиція про кількість стадій і їх зміст є не єдиною в літературі, що присвячена державно-правовому експерименту. При цьому звернемо увагу на те, що наявність різної кількості стадій експериментальної діяльності залежить від «віддаленості точки», з якої дослідник розглядає експериментальний процес. Звідси вважаємо справедливим твердження про те, що чим «ближче» і докладніше розглядати експериментально-правотворчий процес, тим більше етапів можна в ньому виявити. Все залежить від мети дослідження.

Основними стадіями експериментально-правотворчого процесу, необхідними для досягнення мети цього дослідження, є:

- 1) підготовка до державно-правового експерименту;
- 2) проведення державно-правового експерименту;
- 3) підбиття підсумків державно-правового експерименту.

Перш за все зазначимо, що визначення саме таких стадій експериментально-правотворчого процесу та їх послідовна реалізація на практиці дозволяють: своєчасно отримати необхідну інформацію для аналізу правового потенціалу державно-правового експерименту, що робить можливим формування чіткого уявлення про характер експериментальної діяльності та з урахуванням цього виділення та ранжування ключових аспектів та проблемних питань при такого роду діяльності оптимальним способом; виявити правові підстави для експериментальної діяльності в праві, інтереси учасників і осіб, що беруть участь в експериментальній діяльності; здійснити експериментально-правотворчу діяльність з урахуванням необхідної інформації, яка в більшості випадків надана в якості результату першої стадії експериментально-правотворчого процесу; підбити підсумки з урахуванням конкретної практики проведення конкретного державно-правового експерименту.

Відзначимо, що кожній стадії властиві свої самостійні завдання, специфічний склад дій і процесуальні документи, що відображають і закріплюють підсумки виконаних на даній стадії дій.

Третя стадія експериментально-правотворчого процесу – підбиття підсумків державно-правового експерименту.

Орган, відповідальний за проведення експерименту, проводить аналіз результатів експериментального дослідження. При аналізі результатів експериментального дослідження необхідно зробити конкретні висновки про ефективність експериментальних правових норм, про побічні ефекти реалізації експериментальних правових норм, про ресурсні витрати, про прогнозовані результати дії правових норм, прийнятих за результатами експерименту.

При підбитті підсумків експерименту приймається одне з таких рішень:

- 1) про надання експериментальним правовим нормам загальної дії;

2) про надання загальної дії експериментальним правовим нормам з внесенням в них змін і доповнень;

3) про недоцільність надання експериментальним правовим нормам загальної дії. В останньому випадку можливе прийняття рішення про підготовку державно-правового експерименту з іншим експериментальним фактором.

Саме на даному етапі з'являється можливість проаналізувати обрану методику проведення експерименту з урахуванням його виду за класифікаціями, викладеним у розділі 2 цього дослідження, і прийняти рішення про необхідність проведення повторного державно-правового експерименту, який може бути проведений у разі виникнення сумнівів щодо його обґрунтованості, з урахуванням отриманого досвіду в конкретній галузі суспільних відносин.

Підсумки експерименту підлягають офіційному опублікуванню в офіційному виданні, що публікує правові акти органу, який прийняв рішення про проведення експерименту.

3.2. Експериментально-правотворчий процес в Україні: основні проблеми та шляхи їх вирішення

Реалізація державно-правових експериментальних проектів, які наразі активно впроваджуються в Україні, звісно, сприятимуть вивченню ефективності застосування в сучасних економічних умовах поряд з традиційними формами діяльності і інших форм, спрямованих на подальший

розвиток демократичних засад та публічного партнерства бізнесу та державних органів і органів місцевого самоврядування.

Відпрацювання неврегульованої чинним законодавством проблеми загальнодержавного значення та впровадження позитивного досвіду, накопиченого в ході експерименту. Відповідно ці експериментальні проекти позитивно вплинуть на прискорення розвитку відповідних галузей, де вони впроваджуються і, безумовно, сприятимуть удосконаленню системи управління і, зокрема, розширенню доходної бази як державного, так і місцевих бюджетів та ефективного використання фінансових та матеріальних ресурсів, активізації підприємницької діяльності.

Аналіз питання проведення державно-правових експериментів в Україні дозволив виявити, що за останні 3 роки Урядом України було прийнято 41 постанову про проведення експериментальних проектів, з яких упродовж 2019-2020 років - 36. В Таблицях 3.1 – 3.8 наведено інформацію про ці постанови за галузями їх застосування.

Таблиця 3.1

Постанови щодо призначення експериментів
у галузі надання послуг населенню

№	Реквізити	Назва
1	Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 911	Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у свідоцтві про народження, та інформації про зареєстроване місце проживання, що є у

№	Реквізити	Назва
		володінні та розпорядженні Державної міграційної служби [56].
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 785	Про реалізацію експериментального проекту щодо використання віддаленого кваліфікованого електронного підпису Смарт-Дія [57].
3	Постанова Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2020 р. № 307	Про реалізацію експериментального проекту щодо реєстрації, перереєстрації безробітних та призначення виплати допомоги по безробіттю в електронній формі [58].
4	Постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 305	Про запровадження експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби [59].
5	Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. № 278	Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті

№	Реквізити	Назва
		громадянина України для виїзду за кордон [60].
6	Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 193	Про реалізацію експериментального проекту щодо забезпечення можливості використання удосконалених електронних підписів і печаток, які базуються на кваліфікованих сертифікатах відкритих ключів [61].
7	Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 174	Про реалізацію експериментального проекту щодо видачі посвідчення особи моряка [62].
8	Постанова Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 р. № 128	Деякі питання реалізації експериментального проекту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян, запитів на публічну інформацію, звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства [63].
9	Постанова Кабінету Міністрів України від 29 січня 2020 р. №	Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування

№	Реквізити	Назва
	150	електронного посвідчення водія під час реєстрації і перевезення пасажирів та оформлення багажу [64].
10	Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1113	Про запровадження експериментального проекту щодо спрощення процесу перевірки факту оплати адміністративних та інших послуг з використанням програмного продукту «check» [65].
11	Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2019 р. № 1051	Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування електронних студентських (учнівських) квитків [66].
12	Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1078	Про реалізацію експериментального проекту верифікації даних про фізичних осіб, що обробляються в деяких національних електронних інформаційних ресурсах [45].
13	Постанова Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 р. № 972	Про реалізацію експериментального проекту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію [67].
14	Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 956	Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування електронного посвідчення водія та

№	Реквізити	Назва
		електронного свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу [68].

Таблиця 3.2

Постанови щодо експериментів у галузі будівництва

№	Реквізити	Назва
1	Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 2020 р. № 559	Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження першої черги Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва [69].
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 5 лютого 2020 р. № 192	Про реалізацію експериментального проекту з проведення капітального ремонту автомобільних доріг загального користування [70].

Таблиця 3.3

Постанови щодо експериментів у галузі функціонування транспорту

№	Реквізити	Назва
1	Постанова Кабінету Міністрів	Про реалізацію експериментального

№	Реквізити	Назва
	України від 29 липня 2020 р. № 691	проекту щодо впровадження послуги з оформлення єдиного електронного квитка [71].
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2020 р. № 473	Про запровадження експериментального проекту щодо забезпечення впровадження замовлення бланків дозволів на поїздку по територіях іноземних держав при виконанні перевезень вантажів автомобільним транспортом у міжнародному сполученні в електронній формі через Транспортний портал електронних послуг [72].
3	Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1043	Про реалізацію експериментального проекту щодо допуску приватних локомотивів до роботи окремими маршрутами на залізничних коліях загального користування [73].

Таблиця 3.4

Постанови щодо експериментів у галузі медицини, у т.ч. реалізації
протиепідеміологічних заходів

№	Реквізити	Назва
---	-----------	-------

1	Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 965	Деякі питання реалізації експериментального проекту із заготівлі специфічної (гіперімунної) плазми крові, що містить антитіла до SARS-CoV-2, для контрактного виробництва з неї імуноглобуліну для використання у лікуванні гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [74].
---	---	--

Таблиця 3.5

Постанови щодо експериментів в галузі науки

№	Реквізити	Назва
1	Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2019 р. № 1163	Про продовження реалізації експериментального проекту з організації діяльності фонду державного стимулювання створення і використання винаходів (корисних моделей) та промислових зразків [75].
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167	Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії [76].
3	Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. №	Про реалізацію експериментального проекту з організації діяльності фонду державного стимулювання створення і

№	Реквізити	Назва
	500	використання винаходів (корисних моделей) та промислових зразків [77].

Таблиця 3.6

Постанови щодо експериментів в галузі антикорупційної діяльності

та оцінки діяльності посадовців

№	Реквізити	Назва
1	Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 916	Про реалізацію експериментального проекту щодо тестування посадових осіб митних органів з питань кваліфікації та благонадійності [78].
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2018 р. № 860	Про реалізацію експериментального проекту у сферах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань [79].
3	Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 35	Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення щокварталу моніторингу та оцінки ефективності діяльності голів обласних, Київської та Севастопольської міських державних

№	Реквізити	Назва
		адміністрацій [80]

Таблиця 3.7

Постанови щодо експериментів у галузі господарської діяльності та торгівлі

№	Реквізити	Назва
1	Постанова Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 840	Про реалізацію експериментального проекту «Національний оператор на ринку тютюнових виробів» [81].
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 648	Про реалізацію експериментального проекту із запровадження та реалізації в Україні електронного резидентства [82].
3	Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2020 р. № 345	Про реалізацію експериментального проекту щодо забезпечення безперервного надання кваліфікованих електронних довірчих послуг у разі заміни надавача таких послуг [83].
4	Постанова Кабінету Міністрів України від 5 лютого 2020 року № 63	Про внесення змін до Тимчасового порядку реалізації експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами шляхом електронних торгів [84].

№	Реквізити	Назва
5	Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 р. № 1024	Про реалізацію експериментального проекту щодо рекламування на радіо окремих товарів (послуг) та осіб, що їх реалізують (надають) [85].
6	Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1178	Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення електронних аукціонів з продажу необробленої деревини [86].
7	Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 985	Про реалізацію експериментального проекту з проведення електронних аукціонів з реалізації матеріальних цінностей державного матеріального резерву [87].
8	Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 1139	Про реалізацію експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) шляхом електронних торгів [88].
9	Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 1138	Про реалізацію експериментального проекту із запровадження порядку здійснення штучного розведення,

№	Реквізити	Назва
		вирощування водних біоресурсів та їх використання у спеціальних товарних рибних господарствах та проведення аукціонів з продажу режимів рибогосподарської експлуатації водного об'єкта шляхом електронних торгів [89].
10	Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 691	Про реалізацію експериментального проекту щодо створення сприятливих умов для реалізації прав дитини («ЄМалятко») [90].
11	Постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2018 р. № 472	Про реалізацію експериментального проекту щодо реєстрації та експлуатації новітніх моделей програмних та/або програмно-технічних комплексів, призначених для реєстрації розрахункових операцій [91].
12	Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 848	Про реалізацію експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами шляхом електронних торгів [92].

Таблиця 3.8

Постанови щодо експериментів у галузі діяльності правоохоронних
органів та органів юстиції

№	Реквізити	Назва
1	Постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2019 р. № 861	Про реалізацію експериментального проекту з організації централізованого надсилання правоохоронними органами в електронному вигляді доручень на проведення митного огляду (переогляду) товарів, транспортних засобів комерційного призначення [93].
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 700	Про реалізацію експериментального проекту у сфері примусового виконання рішень [94].
3	Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 479	Про реалізацію експериментального проекту щодо створення умов для унеможливлення ухилення від сплати митних платежів [95].

Головним чином, рішення Уряду України щодо застосування державно-правових експериментів для регулювання різних сфер життя суспільства стосуються питань інформатизації та їх повсюдної цифровізації, і обумовлені тим, що повсякденне життя країни та її громадян стає дедалі все більш «цифровим», що передбачає високий рівень очікувань від діяльності органів влади, зокрема розвитку сучасних електронних форм взаємодії, прозорості та відкритості діяльності, залучення громадян до прийняття управлінських рішень. Більша частина із згаданих вище «експериментальних проектів»,

направлені на підвищення ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян, а також для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС.

Розуміючи весь позитивний вплив від впровадження цих правових експериментів, водночас необхідно зауважити і спірні та проблемні моменти їх впровадження та реалізації на теренах України.

Вказані рішення Уряду є важливим кроком розвитку держави, зважаючи на актуальність нормативно-правового врегулювання питань цифрової економіки, доступності та зручності електронних послуг для фізичних та юридичних осіб, а також запобігання корупції під час надання таких послуг, забезпечення прозорості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, разом з тим необхідно зазначити про відсутність комплексного та системного підходу до законодавчого врегулювання порядку впровадження та реалізації державно-правового експерименту.

На сьогодні на законодавчому рівні про внормування питання впровадження та проведення державно-правового експерименту згадується у пункті 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України від 22 березня 2018 р. № 2362-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень в галузі охорони навколишнього природного середовища» [44], у якому передбачено завдання Кабінету Міністрів України забезпечити прийняття рішень з питань, що потребують законодавчого врегулювання, крім випадків, визначених статтею 92 Конституції України [32], щодо проведення у сферах, відповідальність за які несе Кабінет Міністрів України, зокрема екології, державного управління, охорони здоров'я, експерименту, термін якого

не перевищує двох років. Порядок проведення експерименту встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Звернемось до статті 92 Конституції України, до якої нас відсилає цей Закон. Отже, у вказаній статті Основного Закону України зазначається про те, що виключно законами України визначаються:

1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;

2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;

3) права корінних народів і національних меншин;

4) порядок застосування мов;

5) засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку;

6) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки;

7) правовий режим власності;

8) правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;

9) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

10) засади регулювання демографічних та міграційних процесів;

11) засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації;

12) організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики;

- 13) територіальний устрій України;
- 14) судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури;
- 15) засади місцевого самоврядування;
- 16) статус столиці України; спеціальний статус інших міст;
- 17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку;
- 18) правовий режим державного кордону;
- 19) правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації;
- 20) організація і порядок проведення виборів і референдумів;
- 21) організація і порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України;
- 22) засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Виключно законами України встановлюються:

- 1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи;
- 2) порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України;

- 3) одиниці ваги, міри і часу; порядок встановлення державних стандартів;
- 4) порядок використання і захисту державних символів;
- 5) державні нагороди;
- 6) військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання;
- 7) державні свята;
- 8) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального.

Отже, на наш погляд маємо юридичну колізію з питань врегулювання правовідносин стосовно проведення державно-правових експериментів (експериментальних проектів), яка має суб'єктивну природу і обумовлено насамперед помилками законодавця, передусім порушеннями правил формальної логіки. Візьмемо до прикладу постанову Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проекту із запровадження та реалізації в Україні електронного президентства» і водночас згадаємо про пункт 8 частини 1 статті 92 Конституції України, який наголошує на тому, що виключно законами України визначаються правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання. Аналіз тексту цієї постанови свідчить, що в ньому жодним чином не згадується про будь-який закон України, як правову підставу, тим більше, який би визначав правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання. Аналогічна ситуації з більшістю постанов, які стали правовою підставою для проведення експериментів.

Як зазначалося вище, державно-правовий експеримент – це складне та дискусійне питання. Проведений вибіркового аналізу державно-правових експериментів, які наразі тривають в Україні, виявив суперечності між постановами Кабінету Міністрів України, які регламентують той чи інший

державно-правовий експеримент та законами, що унормовують на цей час правовідносини у тій чи іншій галузі, якої торкнувся такий експеримент.

Згадаємо для прикладу постанову Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. № 278 «Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон» [60]. Дійсно запровадження е-паспорту, як цифрового аналогу паперового документу, стало своєчасним та корисним нововведенням, дозволило значно спростити для громадян отримання значної кількості державних послуг. Водночас, з точки зору правової регламентації, тут маємо проблемне питання, адже до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [96] не внесено змін до переліку документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України або спеціальний статус документів з мобільного додатку Єдиного державного веб-порталу електронних послуг «Портал Дія» [97]. Таким чином, е-паспорт немає тієї юридичної сили, як будь-який інший документ, згаданий у цьому законі, як такий, що посвідчує особу. Отже, залишається відкритим питання щодо правового статусу е-паспорту у порівнянні з видами документів, які посвідчують особу, використання яких визначено на рівні закону.

Дискутуючи у цьому напрямку, згадаємо постанову Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 648 «Про реалізацію експериментального проекту із запровадження та реалізації в Україні електронного резидентства» [82]. По-перше, у продовження вищезгаданого зазначимо, що у цьому випадку спостерігаємо усвідомлення з боку розробників експерименту необхідності дотримання теоретичних правил проведення державно-правового експерименту, про які нами зазначалося вище. Мова йде про необхідність в

кінцевому результаті при позитивному завершенні експерименту переводити його здобутки в правову площину на законодавчому рівні. Вважаємо, що саме розуміння цього стало однією із підстав для початку паралельного підготовчого процесу і відповідно реєстрації 20 жовтня 2020 року проекту Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо ведення підприємницької діяльності е-резидентами в Україні» (реєстраційний номер 4240) [98]. Окрім іншого, проект передбачає зміни до Податкового Кодексу [99], а також до Цивільного Кодексу [100] і до Законів України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [101] та «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань» [102]. Не вдаючись в особливості змін оподаткування підприємницької діяльності е-резидентів, що пропонуються законопроектом, лише зазначимо про те, що цей проект є позитивним кроком у підготовці нормативного врегулювання здобутків державно-правового експерименту.

Водночас, як в цьому експерименті, так і значній частині із згаданих нами, прослідковується проблематика, пов'язана з невідповідністю положень нормативно-правових актів, що є правовим підґрунтям проведення експериментів та Закону України «Про захист персональних даних» [103], зокрема статті 6 цього Закону, відповідно до частини п'ятої цієї статті обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, установленому законодавством. Частина шоста зазначеної статті передбачає, що не допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Суперечність виникає на етапі саме обробки чутливих персональних даних, перш за все автоматизованої. Навколо цього питання наразі точиться

багато дискусій, як серед теоретиків, так і практиків, які забезпечують реалізацію державно-правових експериментів. Склалися дві протилежні думки серед спеціалістів у цьому напрямку. Перші є прихильниками позиції, що державно-правові експерименти, пов'язані з обробкою персональних даних не відповідають вимогам згаданого Закону, оскільки підставою для їх обробки повинна бути виключно згода суб'єкта, тоді як друга група вважає, що при реалізації державно-правових експериментів, володільці персональних даних (державні органи) повинні керуватись статтею 11 цього Закону. Вичерпний перелік підстав для обробки персональних даних передбачено цією статтею згаданого Закону. Згода суб'єкта персональних даних є лише однією із шести підстав для обробки персональних даних, передбачених статтею 11 вказаного вище Закону. За наявності підстав, визначених пунктами 2–6 частини першої статті 11, обробка персональних даних здійснюється без згоди суб'єкта персональних даних. Однією з таких підстав є «дозвіл на обробку персональних даних, наданий володільцю персональних даних відповідно до закону виключно для здійснення його повноважень» та/або «необхідність виконання обов'язку володільця персональних даних, який передбачений законом» (пункти 2, 5 частини першої статті 11 Закону України «Про захист персональних даних»).

Вказана проблематика не залишилась поза увагою законодавця та ініціаторів державно-правових експериментів в Україні, і, як наслідок, Міністерство цифрової трансформації разом із профільними комітетами Верховної Ради України та Уповноваженим Верховної Ради з прав людини приводять українське законодавства щодо регулювання захисту персональних даних до європейських стандартів. Українське середовище конфіденційності даних дуже сильно змінилося з часу прийняття Закону «Про захист персональних даних» [103]. Суттєво зросла активність обробки даних у мережі Інтернет, особливо у сфері big data та соціальних медіа. Тому зараз існує гостра

потреба в повному оновленні практичного регулювання та застосування цього Закону відповідно до стандарту ЄС. Тому разом з Уповноваженим Верховної ради України з прав людини та профільними комітетами наразі відбувається робота над законопроектом «Про захист персональних даних», який відповідатиме стандарту ЄС. Для його написання використовується досвід у впровадженні GDPR [104] провідних країн, який проаналізовано та узагальнено у звіті. Розробка сучасного закону «Про персональні дані» в майбутньому дозволить подати заявку на отримання рішення ЄС щодо адекватності захисту персональних даних для України, а впровадження європейських стандартів з регулювання захисту персональних даних дозволить наблизити інтеграцію України до Єдиного Цифрового Ринку ЄС [105].

Автор вважає, що при реалізації експериментальних проектів у сфері регулювання публічно-правових відносин необхідно враховувати існуючий спектр питань, що потребують врегулювання, особливості функціонування органів, задіяних до реалізації того чи іншого проекту, строки його проведення, суб'єктів та їх повноваження, прийняття відповідних рішень внаслідок експерименту, тощо. Першим швидким кроком такого врегулювання вбачається видання підзаконного акту, який би вже зараз дозволив врегулювати основні засади проведення державно-правових експериментів в Україні, що і пропонується автором у вигляді відповідного Положення «Про загальні принципи організації та проведення державно-правових експериментів в Україні».

3.3 Аналіз прикладів практичної реалізації державно-правового експерименту в сфері інформатизації

В даному підрозділі проаналізовано декілька прикладів державно-правових експериментів з різним ступенем успішності їх імплементації, які активно впроваджуються в Україні.

Перший з них – впровадження електронного посвідчення водія та електронного свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, започаткований постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 956 «Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування електронного посвідчення водія та електронного свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу» [68].

Е-права та е-техпаспорт – це цифровий образ виданих особі пластикових посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу (технічний паспорт), що містить унікальний електронний ідентифікатор (QR-код). Відповідно до затвердженої постанови водій зі свого смартфона може пред'являти ці документи поліцейському, а той за допомогою спеціальних технічних засобів підтвердити дані в електронних ресурсах єдиної інформаційної системи МВС.

Для замовлення е-посвідчення водія чи е-техпаспорта громадянину необхідно завантажити на смартфон мобільний додаток Єдиного державного веб-порталу електронних послуг («Дія») та пройти електронну ідентифікацію.

Е-права та е-техпаспорт формуються автоматично за наявності в єдиній інформаційній системі МВС усіх відомостей, що зазначаються в посвідченні водія та свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу, у тому числі фотографії (відцифрованого образу обличчя) особи для формування е-посвідчення водія.

Даний експеримент успішно завершений. На даний момент на підписі у президента України знаходиться прийнятий Верховною Радою проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення

відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» [106]. Вказаний законопроект, в тому числі, вносить зміни до ЗУ «Про дорожній рух», а саме в статтю 16, яку викладено в наступному вигляді: ««мати при собі посвідчення водія, реєстраційний документ на транспортний засіб, а у випадках, передбачених законодавством, - поліс обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (страховий сертифікат «Зелена картка»), пред'явити у спосіб, який дає можливість поліцейському прочитати та зафіксувати дані, що містяться в посвідченні водія, реєстраційному документі на транспортний засіб, *або пред'явити електронне посвідчення водія та електронне свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу*, чинний внутрішній електронний договір зазначеного виду обов'язкового страхування у візуальній формі страхового поліса (на електронному або паперовому носії, або відображення інформації про його наявність в електронному свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу), а також інші документи, передбачені законодавством; ...» [107].

Фактично електронні посвідчення водія та техпаспорт прирівняно до їх паперових варіантів. Експериментальна гіпотеза перевірена на практиці та відповідні інноваційні правові норми знайшли своє відображення в відповідних змінах до ЗУ.

Другий з експериментів – впровадження електронних паспортів, започаткований постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. №278 «Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон» [60, 108]. Деякі проблеми нормативного характеру, які виникли в ході реалізації експерименту були описані вище. На даний момент вони майже вирішені і експеримент знаходиться на фінальній стадії завершення.

Верховною Радою України прийнято за основу проект Закону № 4355 «Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [109]. Законопроектом пропонується закріпити на рівні закону можливість використання громадянами України відображення в електронній формі інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, а також у інших документах, в яких відображається інформація про реєстраційний номер облікової картки платника податків та/або про зареєстроване місце проживання (е-паспорт та е-паспорт для виїзду за кордон).

Як зазначено вище, фактично електронні відображення паспортів прирівняно до їх паперових варіантів. Експериментальна гіпотеза перевірена на практиці та відповідні інноваційні правові норми знайшли своє відображення в відповідних змінах до ЗУ. Після остаточного прийняття відповідних змін даний експеримент можна буде вважати завершеним та успішно реалізованим.

Третій з прикладів – проведення верифікації персональних даних фізичних осіб в національних реєстрах, започаткований постановою Кабінету Міністрів України від 04 грудня 2019 року № 1078 «Про реалізацію експериментального проекту верифікації даних про фізичних осіб, що обробляються в деяких національних електронних інформаційних ресурсах» [45]. Тут ситуація значно складніша. В ході експерименту Міністерством внутрішніх справ реалізовано єдиний сервіс ідентифікації фізичних осіб (ЄСІФО). Але на даний час публічно його запустити так і не вдалося. Це пов'язано з тим, що, по-перше, робота такого сервісу нічим не регламентована, по-друге, за МВС не закріплена в жодному нормативному документі функція здійснення верифікації відповідних даних, по-третє, необхідне внесення змін до деяких нормативних актів.

Відповідно до частини п'ятої статті 6 Закону України «Про захист персональних даних» не допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [103].

Отже, персональні дані можуть оброблятися виключно у двох випадках: за згодою суб'єкта та у випадках, передбачених законами України.

Частиною шостою статті 11 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» встановлено, що відомості про фізичних осіб, що містяться в Державному реєстрі актів цивільного стану громадян, використовуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову та бюджетну політику, під час здійснення верифікації та моніторингу державних виплат [110]. Для зазначених цілей передається інформація в електронній формі з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про народження чи смерть фізичної особи. Порядок та умови надання відповідної інформації визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову та бюджетну політику, разом з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації актів цивільного стану.

Отже, обсяг дозволених дій із даними про фізичних осіб є вичерпним. Згідно зі статтею 70 Податкового кодексу України відомості з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків використовуються контролюючими органами виключно для здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства України та є інформацією з обмеженим доступом, крім відомостей про взяття на облік фізичних осіб – підприємців та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність [99].

Відповідно до статті 17 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» надання інформації з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру іншим юридичним і фізичним особам, крім органів праці та соціального захисту населення, фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування, допускається лише за рішенням суду у випадках, передбачених законом [101].

Стаття 11 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» визначає, що доступ до даних про пацієнта, що містяться в електронній системі охорони здоров’я (реєстрі пацієнтів електронної системи охорони здоров’я) можливий лише у разі отримання згоди такого пацієнта (його законного представника) у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди [111]. Без згоди доступ до інформації про пацієнта можливий у наступних випадках: наявності ознак прямої загрози життю пацієнта; за умови неможливості отримання згоди такого пацієнта чи його законних представників (до часу, коли отримання згоди стане можливим); за рішенням суду.

Враховуючи зазначене, визначені експериментом заходи не можуть бути завершені, оскільки не врегульовані на законодавчому рівні та суперечать вимогам зазначених Законів. Експериментальна гіпотеза перевірена на практиці, але відповідні інноваційні правові норми не знайшли своє відображення в відповідних змінах до ЗУ. На даний момент невідомо, чи буде даний експеримент доведений до кінця.

Перші три з чотирьох розглянутих прикладів експериментів починалися з постанови КМУ про відповідний експеримент, перевірялася гіпотеза і потім вносилися відповідні зміни в діюче законодавство.

Останній четвертий приклад стосується проекту створення в Україні безпечного середовища для громадян, який дістав назву «Безпечна країна». Даний експеримент започатковано Міністерством внутрішніх справ України.

Основна відмінність даного експерименту від інших полягає в тому, що експериментальна гіпотеза не перевіряється. Вважається, що вона апріорі істинна. Другою характерною відмінністю є шлях запровадження даного експерименту. Передбачається закріплення за Міністерством відповідних інноваційних функцій, які передбачаються експериментом, шляхом видання відповідного Указу Президента України, який має відповідні для цього повноваження згідно з пунктом 4 статті 13 ЗУ «Про національну безпеку України» [112].

Головною метою проекту «Безпечна країна» вбачається створення єдиного інформаційного простору суб'єктів (платформи), залучених до побудови безпечного середовища життєдіяльності, шляхом оптимізації процесів спільного використання технічних та програмних ресурсів, створення умов для електронної взаємодії з метою оперативного виконання завдань, покладених на них законодавством, зменшення часових та фінансових витрат на адміністративно-управлінські, інформаційно-пошукові, розрахункові та аналітичні роботи, формування аналітики, а також забезпечення інформаційної взаємодії, у тому числі з використанням загальнодержавних інформаційно-телекомунікаційних систем [113].

Виходячи з наведених завдань, вирішення яких покликана забезпечити ця платформа, основні функціональні цілі її впровадження доцільно розподілити за такими модулями, де ділові процеси потребують автоматизації, формалізації та оптимізації за конкретними напрямками:

- Безпека населення.
- Безпека комунальної власності та інфраструктури, насамперед критичної.
- Безпека на транспорті.
- Екологічна безпека.

– Координація дій підрозділів та служб під час реагування на критичні ситуації.

Надамо короткий обрис кожного із цих модулів. По-перше модуль, пов'язаний із забезпеченням безпеки населення, перш за все передбачає заходи технологічного та технічного характеру, направленні на підтримання правопорядку та профілактику правопорушень на всій території України, що насамперед передбачає здійснення відеоспостереження за ситуацією на відповідних територіях і відео фіксацію правопорушень, а також ситуацій надзвичайного характеру. До таких заходів входить, у тому числі, автоматична реєстрація подій з використанням системи відео аналізу потоку; відео аналіз подій; аналітика відео потоку в режимі реального часу; ідентифікація та розпізнавання осіб та транспортних засобів; позиціонування рухомих об'єктів, і що вкрай важливо, - це забезпечення функції громадського контролю за діяльністю представників органів державної влади, відповідальних за забезпечення громадської безпеки, правопорядку і безпеки середовища проживання.

Наступний – це модуль, пов'язаний із забезпеченням безпеки комунальної власності та інфраструктури, передбачає заходи технологічного та технічного характеру для використання в цілому на території держави з метою попередження надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру і захисту територій від їх наслідків, а також забезпечення пожежної безпеки. У той же час враховуючи широкий спектр їх застосування пропонуються певні підкатегорії:

– контроль результату функціонування комунальних служб і стану комунальної інфраструктури передбачає облік актуальних даних про стан комунальної власності та інфраструктури, що отримуються в автоматичному режимі із застосуванням відповідних технічних засобів (приладів контролю) та

інформування відповідних служб про події в сфері функціонування комунальної власності та інфраструктури;

- забезпечення пожежної безпеки, що охоплює збір і обробку даних з відповідних технічних засобів (приладів контролю) в режимі реального часу для аналітики з метою моделювання можливого розвитку подій, а також актуальних відомостей про стан пожежної безпеки природних та комунальних об'єктів; геолокацію в режимі реального часу вогнищ загоряння і діяльності підрозділів служби надзвичайних ситуацій та екстреної медичної допомоги і підтримку в прийнятті рішень для оперативного управління такими підрозділами;

- забезпечення промислової безпеки передбачає оперативний моніторинг стану функціонування небезпечних виробничих об'єктів, а також зберігання та/або транспортування небезпечних речовин; моніторинг функціонування гідротехнічних споруд; моделювання надзвичайних ситуацій та управління ризиками на небезпечних виробничих об'єктах і відповідно планування необхідних заходів і дій; моніторинг дотримання нормативних вимог, здійснення комплексного управління операційними ризиками, пов'язаними з екологією, охороною праці та промисловою безпекою;

- моніторинг дотримання умов та правил доступу до об'єктів критичної інфраструктури передбачає організацію доступу до відеопотоку з камер, що належать таким об'єктам; фіксацію подій несанкціонованого проникнення і негайне реагування відповідних правоохоронних органів; геолокацію в режимі реального часу екстрених ситуацій несанкціонованого доступу на такі об'єкти; акустичний моніторинг тощо;

- забезпечення екстреного зв'язку, що охоплює заходи із організації надання зв'язку зі службами екстреного реагування за допомогою спеціальних пристроїв (типу «громадянин - поліція»), розташованих на всій території

України, в тому числі в місцях скупчення людей і потенційно небезпечних місцях; геолокацію місця виклику екстреної служби; відстеження ситуації через доступ до відеопотоку в режимі реального часу;

– створення системи індикаторів і профілів ризику виникнення надзвичайних ситуацій, що передбачає категоризацію ризиків відповідно до визначених критеріїв; формування бази даних профілів по кожному окремому виду ризику, а також по видах надзвичайних ситуацій; прогнозування сценаріїв розвитку надзвичайних ситуацій з урахуванням різних індикаторів, моделювання сценаріїв запобігання надзвичайним ситуаціям з використанням штучного інтелекту.

З метою оперативного відслідковування подій, пов'язаних з тим чи іншим об'єктом контроль за яким та охорона якого забезпечується із використанням можливостей платформи «Безпечна країна» передбачено ведення електронних реєстрів, які запроваджуються для обліку інформації про кожен із таких об'єктів (паспортних даних та особливостей функціонування), і таким чином, забезпечується інформаційна взаємодія між такими реєстрами в проекті «Безпечна країна» незалежно від приналежності об'єкта до сфери управління того чи іншого міністерства чи відомства.

Детальний опис проекту наведено в [113]. Наразі цей експериментальний проект знаходиться на стадії запуску.

Підсумовуючи цей розділ, відзначимо наступне. Питання про правову природу експериментально-правотворчого процесу настільки ж спірне, як і самого юридичного процесу. У широкому сенсі експериментально-правотворчий процес – це комплексне і багатоаспектне поняття, що характеризує сукупність всіх правових форм діяльності державних органів і інших уповноважених суб'єктів, яка пов'язана з вчиненням в певному законі порядку юридично значущих дій в області правотворчого експериментування,

що в кінцевому рахунку тягне правові наслідки – перевірку правової гіпотези. У вузькому сенсі експериментально-правотворчий процес – узагальнююче поняття, яке характеризує регламентований правовими нормами порядок здійснення експериментальної діяльності, а також діяльність органів (служб, посадових осіб) з підготовки, проведення та підбиття підсумків державно-правового експерименту.

Експериментально-правотворчий процес необхідно розглядати як процедурну форму перетворення юридично-ідеальних моделей державно-правового експерименту в реальну систему правовідносин, об'єднаних спільною метою; він складається з певних стадій, передбачає наявність обов'язкового суб'єкта, наділеного державно-владними повноваженнями, дії якого повинні бути результативні. Процес в області правотворчого експериментування динамічний, проміжні і остаточні підсумки закріплюються в офіційних документах; він здійснюється на стадіях розробки, прийняття і введення в дію правових актів і являє собою діяльність компетентних державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових осіб з підготовки, прийняття (видання), опублікування та введення в дію нормативних правових актів, регулюється нормами права в області правотворчості. Основними стадіями експериментально-правотворчого процесу є: підготовка до державно-правового експерименту, проведення експерименту, підбиття підсумків експерименту, при цьому можливо виділити підстадії, яким також необхідно приділяти увагу при здійсненні експериментальної діяльності. До основних спеціальних принципів експериментально-правотворчого процесу слід віднести такі: принцип поєднання інтересів особистості, суспільства і держави; принцип забезпечення охорони прав суб'єктів експериментально-правотворчого процесу; принцип ефективності експериментально-правотворчого процесу; принцип відповідальності посадових осіб за неналежне

ведення експериментально-правотворчого процесу і за прийнятий відповідно до нього правовий акт.

На закінчення слід зазначити, що експериментально-правотворчий процес вимагає більшої уваги з боку державних органів. На думку магістранта, дія з боку держави має полягати в ухваленні підзаконного акту, що описує експериментально-правотворчий процес. При цьому представляється, що глибина опрацювання і юридичної виваженості правового акту про проведення державно-правових експериментів призведе до формування уніфікованої правової бази експериментально-правотворчого процесу в Україні.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретичних, а також деяких практичних питань, пов'язаних з державно-правовим експериментом, дозволяє зробити висновок, що для вирішення правових задач можливо використовувати експериментальний метод – сукупність операцій, що мають цілеспрямований дослідний характер і проводяться в штучних, відтворюваних, фіксованих умовах шляхом їх контрольованої зміни. Також державно-правовий експеримент можна розглянути як одну з форм моніторингу нормативних актів.

Дослідженню державно-правового експерименту в даний час приділяється недостатня увага: в правових актах України немає визначення і опису правової сутності державно-правового експерименту, його процесу.

В ході роботи наведено основні поняття щодо державно-правового експерименту та його процесу. Визначено, що державно-правовий експеримент – це засіб для перевірки тієї чи іншої правової гіпотези; він є важливим інструментом у підвищенні ефективності регулювання правових відносин; дозволяє уникнути правотворчих помилок, які можуть призвести до серйозних негативних соціальних наслідків, вибрати найбільш перспективний варіант правотворчого рішення; проводиться за заздалегідь розробленою програмою, при цьому особа, в обов'язки якої входить проведення експерименту, здійснює контроль над його реалізацією.

Встановлено, що проведення державно-правового експерименту має ґрунтуватися на виконанні наступних завдань: формуванні ефективної правової моделі шляхом впливу на предмет дослідження; накопиченні знання про предмет дослідження; встановленні об'єктивної істини в області правових явищ; не допущенні поспішних і неякісних правових змін в державі.

Автором визначено, що до основних ознак державно-правового експерименту відносяться: наявність конкретно сформульованої мети експерименту, яка полягає у визначенні активної ролі держави в розвитку суспільних відносин; перевірка в штучно створених умовах тієї чи іншої правової гіпотези; існування заздалегідь розробленої програми експерименту, яку затверджує компетентний суб'єкт і яка повинна включати в себе такі складові, як визначення предмету, мети і завдань експериментального дослідження, формулювання гіпотези експерименту; обмеженість в масштабі території і в часі дії експерименту; необхідність і раціональність здійснення експерименту.

З урахуванням виділених ознак і особливостей магістрант дійшов висновку, що державно-правовий експеримент – це організоване компетентними органами держави, органами місцевого самоврядування випробування передбачуваних правових нововведень в обмеженій області застосування з метою перевірки припущення правового характеру, що проводиться за заздалегідь розробленою програмою, що складається з підготовки, проведення та підбиття підсумків експерименту.

В роботі запропонована класифікація державно-правових експериментів на підставі чотирьох його елементів: суб'єкту, об'єкту, правової підстави та результату експерименту.

Процес проведення державно-правових експериментів пов'язаний з вдосконаленням правових норм, однак у даний час його правовий статус недостатньо чітко визначений на законодавчому рівні. Зокрема, в законодавстві України досі немає єдиного правового акту, який би описував методику проведення таких експериментів. В роботі наведено визначення експериментально-правотворчого процесу та описано основні його стадії.

Як показав аналіз практики проведення державно-правових експериментів в Україні, зокрема в сфері інформатизації, в даний час існує значна

кількість проведених державно-правових експериментів, однак експериментальний процес вдосконалюється недостатньо інтенсивно. При експериментальній діяльності є вкрай необхідним ретельне дотримання науково розробленої методики проведення експериментів, що дозволить сформувати знання про предмет правового дослідження, найбільш наближених до правової істини. На жаль, на даний момент така методика в державі відсутня. Саме тому, державно-правові експерименти проводяться фактично інтуїтивно, досить погано поставлена робота з аналізу результатів проведення експериментів та подальшої нормативної легалізації норм, що виявилися корисними.

Одним із можливих рішень проблем є прийняття підзаконного акту, а в подальшому і закону, який би врегулював всі питання, які виникають при проведенні державно-правових експериментів. Основою такого підзаконного акту може стати проект, запропонований магістрантом.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що мета та поставлені задачі даного дослідження автором досягнуті в повній мірі.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка: словарь / С. И. Ожегов. - М.: Русский язык, 1984. – С. 831.
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. –К.: Наук. думка, 1985. / Укл.: Н. С. Родзевич та ін. – 1985. – 572 с. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/item/0007831>. – Дата звернення: 01.03.2021 р.
3. Grmek M.D. Le chaudron de Medee. L' experimentation sur le vivant dans l'antiquite IM.D. Grmek. – Paris: Institut Sunthelabo, 1997. – P. 57.
4. Журавель Е.Г. Методы беседы и наблюдения как методы юридической психологии / Е.Г. Журавель // Юридическая психология. – 2009. - № 4. – С. 37.
5. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль. - 1996. - С. 494 - 526.
6. Кант И. Сочинения. В 6 т./И. Кант. – М.: Мысль, 1964. – Т. 3. – С. 88-91.
7. Ахутин А.В. История принципов физического эксперимента: от античности до XVII в.: учебник/А.В. Ахутин. – М.: Наука, 1976. – С. 311-312.
8. Долинская В.В. Акционерное право: основные положения и тенденции / В.В. Долинская. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 736 с.
9. Исаев И.А. Рождение Закона из мифа / И.А. Исаев // История государства и права. – 2013. - № 9. – С. 39-42.
10. Дерябина Е.М., Марченко М.Н. Правовая система Европейского союза / Е.М. Дерябина, М.Н. Марченко. – М.: Инфра-М, 2012. – 704 с.

11. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 2 / пер. с англ. В.Н. Садовский. – М.: Феникс, 1992. – 525 с.
12. Советский энциклопедический словарь: словарь / под ред. А.М. Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1986. – С. 759.
13. Щенникова Л.В. Закон об унитарных предприятиях и его роль в российской экономике / Л.В. Щенникова // Российская юстиция. – 2003. - № 4. – С. 17.
14. Курдюков Г.И., Лазарев В.В., Фельдман Д.И. Теоретические проблемы методологии исследования государства и права: учебник / Г.И. Курдюков, В.В. Лазарев, Д.И. Фельдман. – Казань: Казанский университет, 1975. – С. 85-86.
15. Эффективность правовых норм: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева, В.И. Никитинского, И.С. Самощенко. – М.: Юридическая литература, 1980. – С. 56-57.
16. Смирнов О.В. Эффективность права в области организации труда / О.В. Смирнов // Советское государство и право. – 1966. - № 7. – С. 38.
17. Максуров А.А. Идеальные модели эффективности юридических процессов (на примере координационной юридической практики) / А.А. Максуров // Законодательство и экономика. – 2010. - № 3. – С. 18.
18. Арзамасов Ю.Г., Наконечный Я.Е. Понятие и функции мониторинга нормативных актов / Ю.Г. Арзамасов, Я.Е. Наконечный // Государственная власть и местное самоуправление. – 2007. - № 10. – С. 12-13.
19. Смирнов О.В. Социально-правовой эксперимент и регулирование общественных отношений / О.В. Смирнов // Советское государство и право. – 1973. - № 11. – С. 22.
20. Макаров И.И. Правовое регулирование организации местного самоуправления в Норвегии / И.И. Макаров // Государство и право. – 2009. - № 3. – С. 70.

21. Филиппов Г.Г. Философские вопросы нефилософских наук, или о пользе философии для отраслевых научных исследований и для подготовки управленческих решений / Г.Г. Филиппов // Научные труды Северо-Западной академии государственной службы. – 2011. – Т.2. - №3. – С. 176-177.

22. Алексеев С.С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования: учебное пособие / С.С. Алексеев. – М.: Норма-Инфра, 1998. – С. 51.

23. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. –К.: Наук. думка, 1985. Т. 2: Д – Копці / Укл.: Н. С. Родзевич та ін. – 1985. – 572 с. – Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/EtSIUkrM_1985/EtSIUkrM_1985.pdf.

24. Социология права: учебник / под ред. В.С. Нерсисяна. – М.: Норма, 2000. – С. 63.

25. Правовой эксперимент и совершенствование законодательства / под ред. В.И. Никитинского, И.С. Самощенко. – М.: Юрид. лит., 1988. – С. 26.

26. Арзамасов Ю.Г., Наконечный Я.Е. Понятие и функции мониторинга нормативных актов / Ю.Г. Арзамасов, Я.Е. Наконечный // Государственная власть и местное самоуправление. – 2007. - № 10. – С.9.

27. Теоретическая социология: антология / под ред. СП. Баньковской. – М.: Университет, 2002. – С. 133-135.

28. Дубовицкий В.Н. Социология права: предмет, методология и методы: учебное пособие / В.Н. Дубовицкий. – Минск: Право и экономика, 2010. – 107 с.

29. Новая философская энциклопедия. Т. 4. / под ред. В.С. Степина. – М.: Мысль, 2001. – С. 172.

30. Ельцов В.Н. Правовой эксперимент в современной России:

проблемы эффективности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 /В.Н. Ельцов. – Тамбов, 2009. – С. 17.

31. Правовой эксперимент и совершенствование законодательства / под ред. В.И. Никитинского, И.С. Самощенко. – М.: Юрид. лит., 1988. – 304 с.

32. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

33. Ichino A. The Role of Experiments for the Advancement of Effective Labour Legislation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cepr.Org/meets/wkcn/3/3542>. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

34. О нормативных правовых актах государств - участников СНГ: рекомендательный законодательный акт. Принят Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств - участников СНГ от 13 мая 1995 г. // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. – 1995 г. - № 8. – С. 591.

35. Милль Д.С. Система логики. Издание 2-е, вновь обработанное / Д.С. Милль. – М.: Издание Лемана Г. А., 1914. – С. 447.

36. Макаров И.И. Принципы проведения правовых экспериментов в организации местной власти: взгляды советских юристов / И.И. Макаров // Государственная и муниципальная служба. – 2013. - № 1. – С. 24.

37. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АпрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АпрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с..

38. Про затвердження Порядку надання допомоги по частковому безробіттю [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від

03 лютого 2021 р. № 74. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-2021-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

39. Социология: энциклопедия. Наблюдение социологическое: энциклопедия / под ред. А.А. Грицанова, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькина, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Минск: Книжный Дом, 2003. – С. 598.

40. Царенко П.П. Наблюдение как метод собирания, исследования и оценки доказательств: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / П.П. Царенко. – Саратов, 2002. – С. 18.

41. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке / Э. Кассирер. – М.: Гардарика, 1998. – С. 596.

42. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Логіка» для студентів I курсу денної форми навчання / уклад.: О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. Е. Зархінатаін. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 90 с.

43. Кожевников В.В. Проблемы классификации правоотношений / ВВ. Кожевников // Вестник Омского Университета. Серия «Право». – 2010. - № 3 (24). – С. 14.

44. Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень в галузі охорони навколишнього природного середовища [Електронний ресурс] : Закон України від 22 березня 2018 р. № 2362-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2362-19#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

45. Про реалізацію експериментального проекту верифікації даних про фізичних осіб, що обробляються в деяких національних електронних інформаційних ресурсах [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1078. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану.

– Дата звернення: 01.03.2021 р.

46. Лапаева В.В. Конкретно-социологические исследования в праве: учебник / В.В. Лапаева. – М.: Юридическая литература, 1987. – С. 64.

47. Суслов Ю.А. Конкретные исследования и развитие социологии права: учебное пособие / Ю.А.Суслов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1983. – С. 122-123.

48. О дорожных знаках и сигналах: конвенция от 8 ноября 1968 г. Вена. СССР ратифицировал конвенцию Указом Президиума ВС СССР от 29 апреля 1974 г. № 5939-VIII // Ведомости Верховного Совета СССР. – 15 мая 1974 г. - № 20. – Ст. 306.

49. Лазарев В.В. К вопросу о понятии и пределах эксперимента в области государства и права / В.В. Лазарев // Правоведение. – 1966. - № 1. – С. 17-23.

50. Единообразный торговый кодекс США: официальный текст / Дж. Флетчер; пер. с англ. – М.: Международный центр финансово-экономического развития. – 1996. – 427 с.

51. Про державно-правовий експеримент розвитку місцевого самоврядування в місті Ірпені, селищах Буча, Ворзель, Гостомель, Коцюбинське Київської області [Електронний ресурс] : Закон України від 05 квітня 2001 р. №2353-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-14#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

52. Актуальные проблемы юридического процесса в общенародном государстве: сб. научных трудов / под ред. Э.А. Пушмана. - Ярославль, 1980. – С. 15.

53. Мельников Ю.И. Юридический процесс как средство обеспечения социалистической законности / Ю.И. Мельников // Актуальные проблемы юридического процесса в общенародном государстве. Сборник

научных трудов. – 1980. – С. 17.

54. Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах: учебно-методическое пособие / А.В. Малько. – М.: Юристъ, 2006. – С. 127.

55. Теория государства и права: учебник / под ред. П.В. Анисимова. – М.: Наука, 2005. – С. 220.

56. Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у свідоцтві про народження, та інформації про зареєстроване місце проживання, що є у володінні та розпорядженні Державної міграційної служби [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 911. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

57. Про реалізацію експериментального проекту щодо використання віддаленого кваліфікованого електронного підпису Смарт-Дія [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 785. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

58. Про реалізацію експериментального проекту щодо реєстрації, перереєстрації безробітних та призначення виплати допомоги по безробіттю в електронній формі [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2020 р. № 307. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

59. Про запровадження експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 305. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2020->

[%D0%BF#Text](#). – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

60. Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. № 278. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

61. Про реалізацію експериментального проекту щодо забезпечення можливості використання удосконалених електронних підписів і печаток, які базуються на кваліфікованих сертифікатах відкритих ключів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 193. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

62. Про реалізацію експериментального проекту щодо видачі посвідчення особи моряка [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 174. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

63. Деякі питання реалізації експериментального проекту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян, запитів на публічну інформацію, звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 р. № 128. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

64. Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування

електронного посвідчення водія під час реєстрації і перевезення пасажирів та оформлення багажу [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 січня 2020 р. № 150. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

65. Про запровадження експериментального проекту щодо спрощення процесу перевірки факту оплати адміністративних та інших послуг з використанням програмного продукту «check» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1113. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1113-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

66. Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування електронних студентських (учнівських) квитків [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2019 р. № 1051. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

67. Про реалізацію експериментального проекту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 р. № 972. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/972-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

68. Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування електронного посвідчення водія та електронного свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 956. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

69. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження

першої черги Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 2020 р. № 559. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

70. Про реалізацію експериментального проекту з проведення капітального ремонту автомобільних доріг загального користування [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 лютого 2020 р. № 192. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

71. Про реалізацію експериментального проекту щодо впровадження послуги з оформлення єдиного електронного квитка [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 р. № 691. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

72. Про запровадження експериментального проекту щодо забезпечення впровадження замовлення бланків дозволів на поїздки по територіях іноземних держав при виконанні перевезень вантажів автомобільним транспортом у міжнародному сполученні в електронній формі через Транспортний портал електронних послуг [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2020 р. № 473. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

73. Про реалізацію експериментального проекту щодо допуску приватних локомотивів до роботи окремими маршрутами на залізничних коліях загального користування [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1043. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1043-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

74. Деякі питання реалізації експериментального проекту із заготівлі специфічної (гіперімунної) плазми крові, що містить антитіла до SARS-CoV-2, для контрактного виробництва з неї імуноглобуліну для використання у лікуванні гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 965. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/965-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

75. Про продовження реалізації експериментального проекту з організації діяльності фонду державного стимулювання створення і використання винаходів (корисних моделей) та промислових зразків [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2019 р. № 1163. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

76. Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

77. Про реалізацію експериментального проекту з організації діяльності фонду державного стимулювання створення і використання винаходів (корисних моделей) та промислових зразків [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 500. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/500-2018-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

78. Про реалізацію експериментального проекту щодо тестування посадових осіб митних органів з питань кваліфікації та благонадійності [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня

2020 р. № 916. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

79. Про реалізацію експериментального проекту у сферах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2018 р. № 860. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/860-2018-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

80. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення щокварталу моніторингу та оцінки ефективності діяльності голів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 35. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

81. Про реалізацію експериментального проекту «Національний оператор на ринку тютюнових виробів» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 840. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

82. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження та реалізації в Україні електронного резидентства [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 648. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

83. Про реалізацію експериментального проекту щодо забезпечення безперервного надання кваліфікованих електронних довірчих послуг у разі заміни надавача таких послуг [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету

Міністрів України від 29 квітня 2020 р. № 345. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

84. Про внесення змін до Тимчасового порядку реалізації експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами шляхом електронних торгів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 лютого 2020 року № 63. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63-2020-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

85. Про реалізацію експериментального проекту щодо рекламування на радіо окремих товарів (послуг) та осіб, що їх реалізують (надають) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 р. № 1024. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

86. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення електронних аукціонів з продажу необробленої деревини [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1178. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

87. Про реалізацію експериментального проекту з проведення електронних аукціонів з реалізації матеріальних цінностей державного матеріального резерву [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 985. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

88. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних

об'єктах (їх частинах) шляхом електронних торгів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 1139. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1139-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

89. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження порядку здійснення штучного розведення, вирощування водних біоресурсів та їх використання у спеціальних товарних рибних господарствах та проведення аукціонів з продажу режимів рибогосподарської експлуатації водного об'єкта шляхом електронних торгів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 1138. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

90. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення сприятливих умов для реалізації прав дитини («ЄМалятко») [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 691. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

91. Про реалізацію експериментального проекту щодо реєстрації та експлуатації новітніх моделей програмних та/або програмно-технічних комплексів, призначених для реєстрації розрахункових операцій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2018 р. № 472. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/472-2018-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

92. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами шляхом електронних торгів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 848. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2018-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. –

Дата звернення: 01.03.2021 р.

93. Про реалізацію експериментального проекту з організації централізованого надсилання правоохоронними органами в електронному вигляді доручень на проведення митного огляду (переогляду) товарів, транспортних засобів комерційного призначення [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2019 р. № 861. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/861-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

94. Про реалізацію експериментального проекту у сфері примусового виконання рішень [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 700. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2018-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

95. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення умов для унеможливлення ухилення від сплати митних платежів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 479. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2018-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

96. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус [Електронний ресурс] : Закон України від 20 листопада 2012 р. № 5492-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

97. Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Єдиного державного порталу адміністративних послуг [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

98. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо ведення підприємницької діяльності е-резидентами в Україні [Електронний ресурс] : Проект Закону України від 20 жовтня 2020 р. №4240. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70217. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

99. Податковий Кодекс [Електронний ресурс] : Кодекс України від 02 грудня 2010 р. №2755-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

100. Цивільний Кодекс. [Електронний ресурс] : Кодекс України від 16 січня 2003 р. №435-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

101. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 08 липня 2010 р. №2464-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

102. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань [Електронний ресурс] : Закон України від 15 травня 2003 р. №755-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

103. Про захист персональних даних [Електронний ресурс] : Закон України від 01 червня 2010 р. №2297-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

104. Загальне положення про захист даних [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <https://gdpr-info.eu/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

105. Погоджуємо українське законодавство про захист персональних даних до стандартів ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua/news/pogodzhuyemo-ukrayinske-zakonodavstvo-pro-zahist-personalnih-danih-do-standartiv-yes>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

106. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху [Електронний ресурс] : Проект Закону України від 27 грудня 2019 р. №2695. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67814. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

107. Про дорожній рух [Електронний ресурс] : Закон України від 30 червня 1996р. №3353-ХІІ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

108. Y. Dorohyi, I. Berdychenko. Theoretical and practical features of conducting a legal experiment on the territory of Ukraine / New challenges in the development of future specialists: Collective monograph. Universitatea Dunarea de Jos Galati, Galati, 2021. 253 p. – pp. 5-27.

109. Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [Електронний ресурс] : Проект Закону України від 20 листопада 2020 р. №4355. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70393. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

110. Про державну реєстрацію актів цивільного стану [Електронний ресурс] : Закон України від 01 червня 2010 р. №2398-VI. – Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

111. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення [Електронний ресурс] : Закон України від 19 жовтня 2017 р. №2168-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

112. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України від 24 жовтня 2020 р. №2469-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 01.03.2021 р.

113. I. Berdychenko, I. Bondarenko, Y. Dorohyi. Prospects of innovative transformations in the development of a safe environment. Technological and legal aspects / Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes: Collective monograph. Volume 43. Katowice : Publishing House of University of Technology, Katowice, 2021. 1239 p. – pp. 197-237.

ДОДАТОК А

ПРОЕКТ ПОЛОЖЕННЯ «ПРО ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА
ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ В УКРАЇНІ»

ПРОЕКТ

ЗАТВЕРДЖЕНО

постановою Кабінету Міністрів України

від «__» _____ 2021 р. № _____

ПОЛОЖЕННЯ

**Про загальні принципи організації та проведення державно-правових
експериментів в Україні**

Цим Положенням встановлюється правова основа організації та проведення державно-правових експериментів, а також регулюються суспільні відносини, пов'язані з підготовкою, проведенням і підбиттям підсумків державно-правових експериментів у всіх галузях законодавства України.

1. Загальні положення

1.1. Для цілей цього Положення використовуються такі поняття: державно-правовий експеримент – це організована компетентним правотворчим органом діяльність з перевірки правової гіпотези, що проводиться за розробленою програмою, що включає в себе підготовку, проведення та підбиття підсумків державно-правового експерименту, для перевірки ефективності, корисності і економічності експериментальних

правових норм і відпрацювання оптимальних варіантів майбутніх правотворчих рішень;

правова гіпотеза – припущення правового характеру в області права, в перевірці якої існує необхідність;

програма експерименту – правовий документ, що містить в собі опис етапів діяльності, що проводиться для перевірки ефективності, корисності і економічності експериментальних правових норм і відпрацювання оптимальних варіантів майбутніх правотворчих рішень.

1.2. Метою державно-правового експерименту є перевірка правової гіпотези про ефективність дії експериментальних правових норм, яка включає в себе, в тому числі, запобігання правотворчих помилок; виявлення можливих «побічних ефектів» дії експериментальних правових норм; відпрацювання оптимальних варіантів майбутніх правових норм і прогнозування результатів їх дії.

1.3. Основними принципами проведення державно-правових експериментів є:

- 1) законність;
- 2) пріоритет прав і свобод людини і громадянина, їх безпосередня дія, обов'язковість їх визнання, дотримання і захисту; принцип поєднання інтересів особистості, суспільства і держави;
- 3) принцип оперативності, економічності, ефективності експериментально-правотворчого процесу;
- 4) принцип відповідальності посадових осіб за неналежне ведення експериментально-правотворчого процесу і за прийнятий відповідно з ним акт.

1.4. Експериментальні правові норми повинні відповідати Конституції України, загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права, іншим нормативно-правовим актам, що мають вищу юридичну силу.

Експериментальні правові норми не можуть порушувати основні права і свободи людини і громадянина, принципи права.

1.5. До організації та проведення державно-правових експериментів повинні залучатися наукові організації або окремі вчені, а також компетентні органи публічної влади, відповідальні за проведення відповідних експериментів.

1.6. Органом, до повноважень якого віднесено прийняття рішення про проведення відповідного державно-правового експерименту, є орган державної влади або орган місцевого самоврядування, до компетенції якого віднесено прийняття відповідних норм.

1.7. З урахуванням терміну проведення конкретного державно-правового експерименту, специфіки дослідження, а також соціальної значущості експерименту, зазначений в пунктах 2-4 цього Положення процес проведення державно-правових експериментів може піддатися зміні за погодженням з органом, в компетенції якого входить розробка програми експерименту.

2. Проектування державно-правового експерименту

2.1. З ініціативою про проведення державно-правового експерименту можуть виступати органи державної влади та органи місцевого самоврядування, представники наукових установ, громадських організацій та інші суб'єкти, діяльність яких пов'язана з тією областю суспільного життя і регулюючою її галуззю законодавства, в яку пропонується внесення змін.

2.2. Орган державної влади або орган місцевого самоврядування, до повноважень якого віднесено прийняття рішення про проведення відповідного державно-правового експерименту, розглядає пропозиції про проведення експерименту і визначає доцільність його проведення, в тому числі із залученням незалежних експертів.

Відбір проблем для проведення державно-правового експерименту здійснюється з урахуванням наступних факторів:

- 1) значущість проблеми;
- 2) неможливість комплексно вирішити проблему з використанням іншої діяльності відповідно до законодавства України;
- 3) принципова новизна запропонованих нововведень, спрямованих на підвищення ефективності діючої правової системи;
- 4) невитратний характер планованих заходів у рамках експерименту.

2.3. У разі наявності доцільності проведення конкретного державно-правового експерименту орган державної влади або орган місцевого самоврядування, до повноважень якого віднесено прийняття рішення про проведення відповідного експерименту, або за його дорученням інший орган здійснює розробку проекту Положення про організацію та проведення експерименту з пояснювальною запискою, дослідницькою програмою експерименту, приблизним кошторисом фінансових і матеріально-технічних витрат, складу організаційного комітету та науково-дослідницької групи.

2.4. Положення про організацію та проведення державно-правового експерименту включає в себе наступні складові:

- предмет, мета і завдання експерименту;
- зміст експериментальних правових норм і умов експерименту;
- експериментальні об'єкти;
- терміни проведення експерименту;
- юридичні гарантії для учасників експерименту;
- методичні вказівки і рекомендації, спрямовані на забезпечення чистоти експерименту і достовірності його результатів;
- зміст основних стадій експериментально-правотворчого процесу;

- питання матеріально-технічного, фінансового та іншого ресурсного забезпечення експерименту;
- порядок і терміни підбиття підсумків експерименту (в тому числі проміжних), визначення критеріїв, за якими буде оцінюватися ефективність експерименту.

2.5. У пояснювальній записці до Положення про організацію і проведення нормативно-правового експерименту повинна бути дана характеристика проблемної ситуації, що зумовила необхідність нового правотворчого рішення, сформульована гіпотеза експерименту, обґрунтований вибір експериментальних об'єктів, області експериментування, методики експериментального дослідження.

2.6. Науково-дослідницька програма експерименту включає в себе наступні складові:

- визначення предмета, мети і завдань експериментального дослідження;
- формулювання гіпотез експерименту;
- обґрунтування вибору експериментальних об'єктів;
- обґрунтування терміну проведення експерименту;
- опис моделі експериментальної ситуації;
- розробку і опис методики експериментального дослідження, в тому числі визначення способів контролю за чистотою експерименту, формулювання критеріїв та показників ефективності експерименту, прийомів і способів оцінки ходу і результатів експерименту.

3. Підготовка державно-правового експерименту

3.1. Підготовка державно-правового експерименту починається з прийняття компетентним органом правового акту, що містить офіційне рішення

про проведення експерименту. В даному правовому акті вказується мета експерименту, органи, на які покладається керівництво підготовкою та проведенням експерименту, органи, зобов'язані сприяти проведенню експерименту, організації, що відповідають за науково-методичне керівництво підготовкою та проведенням експерименту, терміни початку і завершення експерименту, доручення про підготовку Плану організаційних заходів. Зазначеним правовим актом затверджуються Положення про організацію та проведення державно-правового експерименту (включаючи експериментальні правові норми), науково-дослідницька програма експерименту.

3.2. План організаційних заходів повинен містити склад робочої групи з організації та проведення державно-правового експерименту (організаційного комітету та науково-дослідницької групи), розміри і джерела фінансування та іншого ресурсного забезпечення експерименту, графік покрокового виконання робіт, з зазначенням заходів, термінів їх виконання і відповідальних осіб, програму підготовки безпосередніх учасників експерименту і осіб, на яких покладено керівництво ходом експерименту.

3.3. Для досягнення чистоти експерименту фіксуються дані, які характеризують предмет експериментування і ймовірно повинні (або можуть) змінитися в ході проведення експерименту.

4. Проведення державно-правового експерименту

4.1. Експериментальна ситуація запроваджується з дня набрання чинності експериментальних правових норм.

4.2. Орган, відповідальний за проведення державно-правового експерименту, зобов'язаний забезпечити повну реалізацію його умов, передбачених Положенням про організацію та проведення державно-правового експерименту.

4.3. На вказаний орган покладається постійний контроль за дотриманням зазначеного Положення, виконанням Плану організаційних заходів і дослідницької програми експерименту. При здійсненні такого контролю особлива увага повинна бути приділена забезпеченню чистоти експерименту, виявленню та нейтралізації побічних чинників, здатних вплинути на ті оціночні показники, за якими буде проводитися підведення підсумків експерименту.

4.4. Орган, який прийняв рішення про проведення державно-правового експерименту, в разі необхідності, може внести зміни і доповнення в експериментальні правові норми, розширити область експерименту, продовжити або достроково припинити проведення експерименту. З метою виявлення та усунення факторів, що перешкоджають здійсненню експерименту, створення більш досконалих технологій обліку результатів дослідження та в інших необхідних випадках можливе корегування методики дослідження.

5. Підведення підсумків державно-правового експерименту

5.1. Орган, відповідальний за проведення експерименту, проводить аналіз результатів експериментального дослідження. При аналізі результатів експериментального дослідження необхідно зробити конкретні висновки про ефективність експериментальних правових норм, про побічні ефекти реалізації експериментальних правових норм, про ресурсні витрати, про прогнозовані результати дії правових норм загальної дії, прийнятих за результатами експерименту.

5.2. Орган, відповідальний за проведення експерименту, представляє в орган, який прийняв рішення про проведення експерименту, звіт про підсумки експерименту, що містить відомості, зазначені в пункті 5.1 цього Положення.

5.3. Оцінка підсумків державно-правового експерименту дається органом, який прийняв рішення про проведення експерименту на основі матеріалів, що містяться в звіті органу, відповідального за проведення експерименту.

5.4. При підбитті підсумків експерименту приймається одне з таких рішень:

- 1) про надання експериментальним правовим нормам загальної дії;
- 2) про надання загальної дії експериментальним правовим нормам з внесенням до них змін і доповнень;
- 3) про недоцільність надання експериментальним правовим нормам загальної дії.

В останньому випадку можливе прийняття рішення про підготовку державно-правового експерименту з іншим експериментальним фактором.

5.5. Підсумки експерименту підлягають офіційному опублікуванню в офіційному виданні, що публікує правові акти органу, що прийняв рішення про проведення експерименту.

ДОДАТОК Б

ДОВІДКИ ПРО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИМІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ

ДЕПАРТАМЕНТ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

вул. Богомольця, 10, м. Київ, 01601
тел.: (044) 256-03-33, факс: (044) 253-64-04
E-mail: zmi@mvs.gov.ua,
сайт: www.mvs.gov.ua
код згідно з ЄДРПОУ 00032684

_____ травня 2020 року № _____

ДОВІДКА

про використання результатів магістерської роботи
Дорогого Ярослава Юрійовича, поданої на здобуття наукового ступеня
магістра, на тему «Державно-правовий експеримент в галузі
інформатизації»

Термінологічний апарат та практичні підходи до проведення державно-правових експериментів, запропоновані Дорогим Ярославом Юрійовичем в магістерській роботі «Державно-правовий експеримент в галузі інформатизації» використані при розробці проектів нормативно-правових актів щодо проведення державно-правових експериментів, а саме:

1. Проекту постанови КМУ «Про реалізацію експериментального проекту верифікації даних про фізичних осіб, що обробляються в деяких національних електронних інформаційних ресурсах» (прийнята 04 грудня 2019 року, №1078).
2. Проекту постанови КМУ «Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування електронного посвідчення водія та електронного свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу» (прийнята 23 жовтня 2019 року, №956).
3. Проекту постанови КМУ «Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон» (прийнята 15 квітня 2020 року, №278).

Директор Департаменту

Ігор БОНДАРЕНКО

Підписувач Бондаренко Ігор Павлович
Сертифікат 5FBB77F7B650371D040000009D0B000093E70000

МВС України
№21770/16 від 24.05.2021

476581